

MİLLÎ MÜCADELE'DE İDARECİLER, GÜNÜMÜZÜN VE GELECEĞİN İDARECİLİĞİ

Em. Vali DURMUŞ YALÇIN

Çok geniş kapsamlı olan bu konu 6 bölümde incelenecektir.

Birinci bölümde Osmanlı Mülkî İdare Teşkilâtı, Osmanlı Devleti'nin yapısı ile İmparatorluk mülkî idare âmirlerinin nitelikleri ve Milli Mücadeledeki tutum ve davranışları üzerinde durulacaktır.

İkinci bölümde Mütareke (Ateşkes) sonrası Osmanlı ülkesinin durumu ve kurtuluş arayışları hakkında genel açıklamalar yapılacaktır.

Üçüncü bölümde Sivil Direniş Kuruluşları, başka bir ifadeyle Ülkeyi veya Bölgeyi Kurtarma veya Koruma Dernekleri ile Mülkî İdare Âmirleri ilişkisi ve bazı mülkî idare âmirlerinin faaliyetleri belirtilmeye çalışılacaktır.

Dördüncü bölümde görevden uzaklaştırılan vali ve mutasarrıflardan bahsedilecektir.

Beşinci bölümde Millî Mücadele'deki faaliyetleri nedeniyle mülkî idare âmirleri hakkında yapılan işlemler açıklanacaktır.

Altıncı bölümde günümüzün ve geleceğin idareciliği hakkında çok genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Daha sonra olayların açıklamalarından çıkan sonuca yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI MÜLKİ İDARE TEŞKİLÂTI VE MÜLKİ İDARE KURUMU

A) BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNDA OSMANLI MÜLKİ İDARE BİRİMLERİ :

1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyet Kanun-u Muvakkatı'nın 1. maddesine göre "Vilâyetler livalara, livalar kazalara, kazalar nevahiyeye ve nahiyeler karyelere münkasımdır."

Vilâyet : İl karşılığıdır. Başında vali bulunmaktadır.

Liva : Vilâyet ile kaza arasında bir idarî birimdir. Livalara, sancak ve mutasarrıflık da denmektedir. Livaların başında bulunan mülkî

idare amirinin adı mutasarrıftır. Livalar mülhak (vilâyetlere bağlı) ve müstakil liva (doğrudan doğruya Dahiliye Vekaletine bağlı) olmak üzere ikiye ayrılır.

Kaza : Başında kaymakam bulunmaktadır. İlçenin karşısıdır.

Nahiye : Bucaklara tekabül etmektedir. Nahiye müdürü tarafından yönetilmektedir.

Karye : Köy biriminin karşılığıdır.

Mütareke sonrasında imparatorluğun 15 vilâyeti, 17 müstakil livası, 35 mülhak livası ve 392 kazası bulunmakta idi.¹

B) OSMANLI DEVLET YAPISI :

Celâl Bayar, Osmanlı devlet yapısını şöyle anlatıyor: “Osmanlı devlet yapısı sultan, ilmiye, askeriye üçlüsünden oluşur. “İlmiye” deyimi bütün sivil aydınları içine alır. “Askeriye”de bütün yöneticileri... Bu üç kuvvet, bir sacayağı kurar ve devlet bu sacayağının üstünde durur. Sultan, herşeye hâkim ve tek güçtür ama, asker ve sivil aydınların oluşturdukları müesseseler sultanı sürekli olarak denetirler. Her üçünün de amacı imparatorluğu ayakta tutmak, genişletmek ve geliştirmektir. Fakat diyelim Sultân, yanlış bir yol tutar da imparatorluğu tehlikeye doğru sürüklerse, hemen askeriye ve ilmiye, yani asker ve sivil aydın kadrosu biraraya gelirler ve sultanı alaşağı ederler. Eğer asker kadrosu yanlış bir tutuma düşerse, bu sefer ilmiye ve sultan biraraya gelirler, askerin haddini bildirirler. Ama ilmiyenin gidişi imparatorluğa hayır getirmiyorsa, o zaman da sultan ve asker hemen birleşirler, sivil aydın kadrosunun hakkında gelirler.” Celâl Bayar “Sultanın meşruiyeti nereden kaynaklanıyor?” diye sorar ve cevabını “biat” müessesesinden diye verir ve “asker-sivil bürokrat kadrosunun sultanı denetlemesi meşruiyeti nereden kaynaklanıyor?... Bunlar bu hakkı kendilerine nereden bulmuşlar da sarayı denetimleri altına almışlar?” sorularını ekler.

Soruların karşılığı olarak, Osmanlı toplumunda sınıf olmadığını belirttikten sonra “Osmanoğullarından gayrisi reaya... Sivil-asker aydınlar da bu reayadan süzülüp geldikleri ve böylece toplumun sözcülük hakkını taşıdıkları içindir ki, kendilerine sultanı seçme hakkı tanınmıştır. Şehzade, onların oylarını biat yolu ile almadan Sultan olamıyorsa, bu onların imparatorluk ahâlisini sembolize ettiğini gösterir. Meşruiyetlerini halktan almakta ve oylarını kullanmak sureti ile sultana meşruiyetini vermektedirler.

¹ Sebahattin SELEK, Anadolu İhtilâli s: 60, 61.

Türk İdare Dergisi Sayı 361 s: 5-10.

Bir başka deyimle, iki dereceli seçimde, "ikinci seçmen" durumdadırlar. Yalnız bu hakkı seçim yolu ile değil, yetenek ve dirayet yolu ile elde ediyorlar. Şehzadeyi "Padişah" yapma güçlerini de devleti denetleme güçlerini de buradan alıyorlar" der.²

Tevfik Çavdar söylüyor: "1839 Tanzimat Fermanıyla kapıkulu aydınlar (sicil ve asker olarak) iktidara ortaklıklarını perçinlemişlerdir. Bundan sonra merkezî yönetimi temsil eden padişahın çevresinde Batıcı ve lâik asker-sivil aydın kapıkulları, kendi içlerinde bir iktidar kavgasını sürdürerek hükümet etmişlerdir. Egemenlik açıkça kapıkulu grubuna aitti ve bunlar kendi aralarındaki çekişmelerle iktidarı belirliyorlardı. Batılı emperyalist güçler ise çıkarları uyarınca asker-sivil aydınların grupları arasında tercihler yapıyor çıkarlarının devamını sağlıyorlardı...

Son yüzyıl Osmanlı egemenliği iki başlı bir ejderhaya benzetilebilir. Başlardan biri gücünü hayli yitirmiş padişah, diğeri de Köprülülerden bu yana iktidara ortak olma yolunda hayli ilerlemiş olan asker-sivil kapıkullarıdır.

Bu iki baş beraberce iktidarı sürdürmüşler, bazan da tek başına iktidarda öncelik almışlardır. Her ikisinin de dayandıkları bir toplum katı yoktur. İçerde orduyu, dışarda da yabancı güçlerden birini kendi yanlarına aldıkları sürece iktidarlarını sürdürebilmişlerdir."³

Bu açıklamaları yapmaktan maksadım, asker-sivil bürokratta devlete sahiplik zihniyetinin bulunduğunu belirtmektir.

Nitekim, Mayıs - 1876'da İstanbul'da medrese öğrencileri sadrazamı istemediklerinden ayaklanmışlar, padişah da Mahmut Nedim Paşa'yı azledip yerine Mehmet Rüştü Paşa'yı getirmiş, Hüseyin Avni Paşa Serasker, Mithat Paşa Adliye Nazırı olmuşlardır. Aynı ayın sonunda padişaha güvenemeyen Hüseyin Avni Paşa ile Mithat Paşa Abdülaziz'i tahttan indirip yerine V. Murad'ı getirmişlerdir. Bilinen sebeplerden V. Murat da tahttan indirilmiş yerine II. Abdülhamit hükümdar olmuştur. Abdülhamit padişah olmadan önce Mithat Paşa'ya Meşrutiyeti ilân edeceğine dair söz vermiştir.

Aynı şekilde II. Meşrutiyetin ilânı da 3. Ordu subaylarının eseridir. Makedonya'daki halk da askeri desteklemiştir. Mülkî idareden de askerle birlikte hareket edenler vardır.

² Celâl BAYAR, ATATÜRK'ün Metodolojisi ve Günümüz s: 51.

³ Tevfik ÇAVDAR, Milli Mücadele Başlıkların Sayılarla "...Vaziyet ve Manzara-i Umumiye" s: 164, 165, 166.

Meşhur Sivas Valisi Reşit Paşa'nın 20 Temmuz 1908'de Serez'den Yıldız Sarayına çektiği telgrafta "24 saat zarfında meşrutiyet ilân edilmediği ve Kanuni Esâsi mer'iyete sokulmadığı takdirde Serez Sancağının veliaht Reşat Efendi'ye biat edeceğini" ifade etmesi sadece bir örnektir.

C) İMPARATORLUK TOPLUMUNDA MÜLKÎ İDARE AMİRLERİNİN YERİ VE NİTELİKLERİ :

1 — Mülkî idare amirleri genel olarak Mekteb-i Mülkiye veya Mekteb-i hukuk mezunlardır. Yüksek tahsili olmayanlar da özel eğitim göyerek kendini yetiştirmişlerdir.

Talat Paşa 4 Şubat 1917'de sadrazam olunca, 1. Dünya Savaşının en şiddetli muharebelerine sahne olan ve o sırada Rus Komünist İhtilâlinin başlamasıyla kurtulan Şark vilâyetlerindeki inceleme gezisi dönüşünde, Haydarpaşa Garında :

"Mülkiyeyi lağvetmekle pek büyük bir hata işlediğimizi bu seferki seyahatimde daha etraflı olarak anladım. Çünkü, her tarafı harabazar olan memleketin neresinde bir eser-i umran ve temeddün (uygarlaşma) gördümse bunun orada hizmet eden mülkiyeli bir kaymakam'm, bir mutasarrıfın, bir valinin eser-i himmeti ve gayreti neticesi olduğunu tesbit ettim. Anladım ki, mülkiye mezunları kadar bu memlekete hizmet eden, en uzak ve mahrum vatan köşelerine kadar nur, hayat ve medeniyet götüren kimse yoktur..."⁴

"Dahiliye Nezaretine merbut olmak üzere Mekteb-i Mülkiye unvanı ile bir mekteb-i âli te'sisi hakkında lâyiha-i kanuniye müzâkeresi" sırasında Mehmet Sâdık Bey (Ertuğrul) "Bu mekteb-i mülkiyenin tesisi o kadar lâzımdır ki bunu Veli Beyefendi arzetti. Bendeniz hukukisini-nazariyesini bilmem. Mülkiye memuriyeti meslektir ve onlar icraatını bizim üzerimizde yaparlar ki, bendeniz o ahalidenim. Şimdiye kadar bize gelen memurların, mutasarrıf ve kaymakamların, nahiye müdürlerinin herhangi bir mekteb-i mülkiyeden çıkmış ise o ahaliyi hüsn-i surette idare etmiş ve halk ondan memnun olmuştur. Şuradan buradan gelmiş ise muvaffak olamıyor. Bu meselenin bu kadar müzakereye değeri yoktur. Müzakerenin kifayetini talep ederim." demek suretiyle mülkiyeli mülkî idare âmirlerine övgüler yağdırmıştır.

⁴ Mülkiye Mecmuası; 1935, Birinci kanun (Aralık); s. 9 sayı 9 57 Müdür Emin ERİŞİ-GİL'in makalesi.

Buraya Cemal Ethem (Yeşil)'in Mülkiye Marşı olarak adlandırılan şiirini almadan geçemeyeceğim :

*Başka bir aşk istemez, aşkınla çarpar kalbimiz,
Ey Vatan gözyaşların dinsin, yetiştik çünkü biz;
Gül ki sen, neşenle gülsün ay, güneş, toprak, deniz,
Ey Vatan gözyaşların dinsin, yetiştik çünkü biz.*

*Bir güneşten bir zamanlar, ay kadar kaldındı dün,
Dün bir aydın, sislenen boşlukta yıldızsın bugün;
Benzin uçmuş bak, ne rüyadır, bu akşam gördüğün?
Ey Vatan gözyaşların dinsin, yetiştik çünkü biz.*

*Beklesin Türkoğlu'nun azminde kuvvet bulmayan,
Sel durur, yangın söner elbette bir gün Ey Vatan;
Süslenir, oynar yarın, dün ağlayıp matem tutan,
Ey Vatan gözyaşların dinsin, yetiştik çünkü biz.*

- Ulu önder Atatürk de "... Mülkiyelilerin hepsine söyleyiniz ki şimdiye kadar yaptıkları temiz ve Türklüğe lâyık olan işlerinden dolayı kendilerine minnetle mütehassisim..."⁵ demek suretiyle mülkiyelileri taltif etmişlerdir.

Bu örnekler bir düşünce yapısını, ruhi durumu belirtmek için verilmiştir.

2 — Mülkî idare âmirlerinin emrinde polis, jandarma ve diğer mülkî örgütler bulunmaktadır.

İç güvenlikten mülkî idare âmirleri sorumludur. Diğer mülkî kuruluşlar onun gözetim ve denetimi altında görevlerini sürdürürler.

Görülüyor ki mülkî idare âmirleri idarî mekanizmanın hâkimidir. İdareye damgasını vurabilir. İdarenin iyi ve kötü çalışmasında birinci derecede rol sahibidir.

3 — Mülkî idare âmirleri, ülkenin her köşesinde görev yaptıklarından, toplumun ileri gelenleri ile daha fazla olmakla birlikte her toplum kesimi ile az çok ilişkide bulduklarından ve merkeze, görevli bulunduğu mülkî idare biriminin her sorunu hakkında cevap vermek zorunda kaldıklarından ister istemez ülkenin ve halkın durumunu en iyi bilen kişidir.

⁵ "18 Aralık 1935 akşamı Ankara Palas'ta toplanan mülkiyeliler'e gönderdiği mektuptan" Ayın tarihi 1 Ocak 1936; s. 21.

4 — “Devlet Baba” imajının temsilcisi olan mülkî idare âmirleri, gelenekleşmiş tutum ve davranışlarıyla, ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmemiş olmasının da etkisiyle, hukuki yetkilerinden daha fazla fiili yetkiye sahiptirler.

Osmanlı İmparatorluğu âdem-i merkezîyetle yönetildiğinden, valilik bu yönetimin olmazsa olmaz unsurunu teşkil ediyordu. Şehzadelerin valiliklerde staj yaptığı valilik ile sadrazamlığın eş görev sayıldığı bilinmektedir.⁶ Kısa- ca başta vali olmak üzere hiyerarşi sırasına göre bütün mülkî âmirleri geleneksel devlet otoritesini temsil ediyor ve memurin-i mülkîye, eşraf ve halk üzerinde büyük bir nüfuzla sahip bulunuyordu. Tek başlarına adeta devlet gibi hareket edebiliyorlardı.

Bilindiği gibi 19’uncu yüzyıl Osmanlı Mülkî İdare modeli Fransız valilik sisteminden esinlenmiştir. Fransız sistemi hakkında Murro şöyle demektedir:

“Kapsayıcı valilik ya da Fransız sistemi, özellikle, taşradaki kuruluşlar üzerinde sıkı ve yakın bir denetim kurmak isteyen ülkelerin ihtiyacına uygun düşmektedir. Sistemin kurucusu olan Napoleon kendisinin atadığı ve kendisine karşı sorumlu tek bir adamın yine kendisi tarafından tespit edilen politikayı ilde uygulamasını istiyordu. İl içinde herşey vali adına ve Napoleon’un politikasına uygun olarak yapılacaktı.”⁷

Ülkemizde de uygulama bu merkezdeydi.

5 — Mülkî idare âmirleri tatmin edici maaş almakta idiler. Genellikle Osmanlı döneminde üst yöneticiler hizmetlerinin karşılığını fazlası ile almışlardır. Üst yöneticilere sağlanan maddi imkân hiçbir zaman küçümsenecek düzeye inmemiştir.

Osmanlı üst yöneticilerinin, özellikle mülkî idare âmirlerinin, şerefli, haysiyetli, maddi imkânları bol görevlerini devam ettirebilmeleri, herşeyden evvel devletin bağımsız olmasına, ülkenin işgal altında bulunmamasına bağlıdır. Devletin bağımsızlığı mülkî idare âmirinin varlığı ile eşanlamli sayılabilir.

6 — Mülkî İdare Âmirinin düşünce yapısı :

Her meslek mensubunun yılların tevhit ettiği bir düşünce sistemine uygun davranış içinde buldukları bilinmektedir. Karl Marx’ın ifadesiyle “Çiftçi, çiftçi gibi düşündüğü için çiftçi değil, çiftçi olduğu için çiftçi gibi düşünmektedir.”

⁶ Kamil ERDEHA, Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler s: 20, 21.

⁷ William B. MURRO, “Fransız Taşra İdaresi” (Çev. Vecihi TÖNİK) s: 157.

Demek istiyorum ki mülkî idare âmirliği, mensuplarına ayrı bir kişilik kazandırmaktadır. Diğer taraftan İkinci Meşrutiyet dönemi, Osmanlı taşra yöneticisinin kişiliğine yeni bir boyut eklemiştir: Tek parti temsilciliği.

İttihatçı taşra yöneticileri, ulaşım ve muhabere vasıtalarının artması sonucu merkezin denetimini daha fazla duyar olmuşlar, "hem tek parti temsilcisi olarak siyasal görevlerini, hem de devletin temsilcisi olarak yönetsel işlevlerini daha etkin biçimde yürütür duruma gelmişlerdir." ⁸ Böylece mülkî idare âmirleri ile merkezî idareye hâkim siyasî parti arasında kader birliği doğmuştur.

Sivas Valisi Reşit Paşa'nın aşağıya alacağımız anısı mülkî idare âmiri zihniyetinin tipik örneğidir.

"Bu telgrafname Üçüncü Kolordu Müfettişliği mıntıkasındaki valilere, hatta bütün Anadolu idare âmirlerini müşkül bir mevkiye sokuyordu. Hele ben örs ile çekiç arasında kalmış oluyordum. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, benim vilâyetimin merkezinde ve benim gözümün önünde bir ihtilâl meclisi toplamak, kongre namı altında bir kıyam derneği kurmak istiyordu ve bunu her tarafa ilân etmekten çekinmiyordu. Kanuna göre benim bağlı bulunduğum yüksek bir makam, yani Dahiliye Nazırlığı ise Mustafa Kemal Paşa ile temas etmekten beni men ediyordu.

Her iki tamim, hemen hemen aynı günde elime gelmişti. Biri öbürünün tamamen zıddı bir zihniyetten mülhem olan bu yazılardan hangisine itaat, imtisal ve inkıyat etmek lâzımdı?... Bir hükümet adamı sıfatıyla bu suale verilecek cevap basittir. Çünkü memur, kanun dairesinde, ancak âmirini dinler, onun gösterdiği istikamette hareket eder.

Fakat, kanun esas bakımından, millî arzuların ve ihtiyaçların ifadesi demektir. Acaba elimde bulunan iki tamimden hangisi milletin günlük ihtiyacına daha uygundur? Biz Anadolu valileri, Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in emri üzerine Mustafa Kemal Paşa ile münasebeti kesersek ve onun memleketi kurtarmak maksadıyla yapmak istediği işlere engel olursak millete kazanç mı temin etmiş oluruz, zarar mı?... Aylığımla geçiniyordum. Dahiliye Nazırının emirlerine - kanunsuz hareket ederek - itaat etmediğim takdirde azlolunmaklığım muhakkaktı. Böyle bir akibete uğrarsam Mustafa Kemal Paşa'dan nasıl bir muamele ve yardım görebilirdim?.. O Mustafa Kemal Paşa ki Erzurum'da bir kongre toplanmasını evvelce temin etmekle iktifa etmeyerek Si-

⁸ Dr. İlber ORTAYLI, Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Türkiye'de Mülki İdare Amirliği - Türkiye'de Taşra Yönetimi Yöneticiliğinin Evrimi, s: 21.

vas'ta da bir ihtilâl meclisi açılmasını istiyor, bunun için bize emirler veriyor. Lâkin azloluğundan bihaber bulunuyor.”⁹

Mazhar Müfit Kansu'nun “Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber” adlı kitabında, not defterini getirdikten sonra, Atatürk'ün “Ama bu defterin bu yaprağını kimseye göstermeyeceksin. Sonuna kadar mahrem kalacak. Bir ben, bir Süreyya, bir de sen bileceksin; şartım bu.” dediğini, şartın benimsenmesini müteakip 7-8 Temmuz 1919 sabaha karşı tarihi konulduktan sonra Mustafa Kemal Paşa;

“Yaz... Zaferden sonra hükümet şekli Cumhuriyet olacaktır... Bu bir... İki: Padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muamele yapılacaktır. Üç: Tesettür kalkacaktır. Dört: Fes kalkacak, medenî milletler gibi şapka giyilecektir. Beş: Latin harfleri kabul edilecek...” diyor.

Görülüyor ki Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncelerini çok mahrem olarak açtığı iki kişi, evvelce mülkî idare âmirliği yapmış iki vatanperverdir. Aynı görüşlerin bir başkası ile paylaşılıp paylaşılmadığı bilinmemektedir.

Aynı zamanda bu eski mülkî idare âmirlerinin hiçbir olumsuz tepki göstermemeleri, Mustafa Kemal Paşa'ya güvenlerinden ayrı olarak, aynı fikri paylaştıklarının da bir göstergesidir.

Mülkî idare âmirlerinden beklenen nedir?

Kula kaymakamının, jandarma yüzbaşısının ve askerlik şubesi başkanının Alaşehir işgal edilmeden Kula'yı terk etmeleri (25 Haziran 1920) Kula'da bir panik havası yaratmıştır. Yöneticilerin görevi esasen böyle zamanlarda önem kazanır. Halkı yatıştırmaları gerekirken ilçeyi terketmeleri affedilir bir davranış olarak nitelendirilemez.¹⁰

Kısaca ifade etmek gerekirse vatandaş mülkî idare âmirinden bir evladın babasından görmek istediğini beklemektedir.

Bursa'nın işgalinden sonra TBMM'de 13 Temmuz da yapılan toplantıda Hamdullah Suphi Bey, Bekir Sami Bey'le Aşır Bey'i şiddetle eleştirdikten sonra Vali Hacim Muhittin Bey hakkında “Vali olan Hacim Bey vazifesini yapmamıştır. Çünkü o herşeyi yapmak istemiştir. Hacim Bey çete reisi, Hacim Bey kumandan, Hacim Bey vali olmuştur. Fakat asıl vazife zamanı geldiği zaman, Bursa mebuslarıyla istisad ederim, en evvel o kaçmıştır. Bu sözler-

⁹ Reşit Paşa'nın Hatıraları s: 25, 26.

¹⁰ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına s: 15

de hata varsa onlarındır. Size soruyorum, Cepheden vatanımızı müdafaa edenler bozguna önayak olurlarsa hâlâ iş başında mı dururlar?.." demiştir. ^{10a}

Bu sözler, mülkî idare âmirlerinin en yapması ne yapmaması gerektiğini açıkça göstermektedir.

7 — Mustafa Kemal ve Mülkî İdare Âmirleri :

Mustafa Kemal Paşa mülkî idare âmirlerinin gücünü takdir ettiği için bu güçten yararlanmak istemiştir. Bundan dolayı Genelkurmay ikinci başkanı Albay Kâzım İnanç tarafından hazırlanan talimatta mülkî idare âmirlerine emir verebilme yetkisine de yer verilmiştir.

8 — Milli Mücadele'de mülkî idare âmirlerinin yeri :

Celâl Bayar, "kaymakam, mutasarrıf, vali gibi idare âmirleri bu sırada üç kısma ayrılmışlardır.

1) Kuva-yı Milliye'nin samimi taraftarı.

2) İki yüzlü olanları, hem İstanbul'u hem Kuva-yı Milliye'yi idare etmek isteyenler ki en tehlikelisi bunlardı.

3) Açıktan aleyhte olanlar, bunların sayıları maalesef az değildir. Kendilerini tatmin için ortaya attıkları mazeretleri vardı. Hükümetin memuru idiler, kendi deyimleri ile emir kulu idiler." ¹¹ der.

Millî Mücadele sırasında üçüncü Cumhurbaşkanı Bayar'ın tasnifine uygun mülkî idare âmirlerinin bulunduğu kuşkusuzdur. Böylesine bir ölüm - kalım savaşında; değil, mülkî idare âmirleri, toplumun her ferdi cephelerden birinde yer alır.

İKİNCİ BÖLÜM

ATEŞKES SONRASI ÜLKENİN DURUMU VE KURTULUŞ ARAYIŞLARI :

A — ÜLKENİN DURUMU :

Mustafa Kemal diyor ki : "1919 yılı Mayıs'ının 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Ülkenin genel durumu ve görünüşü şöyledir : Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, I. Dünya Savaşında yenilmiş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes anlaşması imzalanmış. Büyük sa-

^{10a} İlhan Tekeli — Selim İLKİN, A.g.e. s: 319

¹¹ Celâl BAYAR, Ben de Yazdım s: 2143 Cilt VII.

vashiın uzun yılları boyunca millet yorgun ve fakir durumda. Milleti ve memleketi I. Dünya Savaşına sürükleyenler, kendi hayatlarını kurtarma kaygısına düşerek memleketten kaçmışlar. Saltanat ve hilâfet makamında oturan Vahdettin soysuzlaşmış, şahsını ve bir de tahtını koruyabileceğini hayal ettiği alçakça tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükümet âciz, haysiyetsiz ve korkak. Yalnız padişahın iradesine boyun eğmekte ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecekleri herhangi bir duruma razı.

Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmakta...

İtilâf Devletleri, ateşkes anlaşmasının hükümlerine uymayı gerekli bulmuyorlar. Birer bahane ile İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da, Adana ili Fransızlar, Urfa, Maraş, Ayıntap (Gaziantep) İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan askerî birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta yabancı subay ve memurlar ile özel ajanlar faaliyette. Nihayet, konuşmamıza başlangıç olarak aldığımız tarihten dört gün önce, 15 Mayıs 1919'da, İtilâf Devletlerinin uygun bulması ile Yunan ordusu da İzmir'e çıkartılıyor..."¹²

Ülkenin ve milletin durumunu edebiyatçılarımız nasıl görüyorlar?

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, vatani yalnız İstanbul'dan ibaret sayan tanzimatçı kafayı, Moskof seferlerinin, Rumeli ayaklanmalarının, Arap isyanlarının, ecnebi müdahalelerinin hikâyelerinden ruhu kararmış halkımızı, kendi vatanında yalnız, kimsesiz, öksüz biçare vatandaşlarımızı, Türkün sorunlarına yabancı gözlüğü ile çare arayan sığ düşünceli dar görüşlü ezberci aydınlarımızı, altüst olan sosyal kıymetlerimizi, kuvvetli üslubu ile anlatarak ateşkes sonrasının zavallılığını gözler önüne sermiştir.

"Türk ordusuna yüzelli belki de ikiyüz seneden beri mahrum olduğu bir zafer gururunu ve Türk milletine bunun şevkini veren" "Beklenen millî kahraman" Mustafa Kemal Paşa'nın arkasından gelen millî gücü belirtmiştir.¹³

Kemal Tahir, Yorgun Savaşçı'da ateşkesin ilk günlerini anlatırken bir subay barınma evinin olduğunu, hemen herkesin bu evi bildiğini, cephelede savaşmış, yaralanmış, aklını kaybetmiş, sağlığı bozulmuş, yenilmiş subayların bu evde geçen hayatını hüznün verici bir biçimde anlatmakta¹⁴... Bütün demiryollarına, limanlara işgal ordularınca el konulmuş, İstanbul'da uzun za-

¹² Mustafa Kemal ATATÜRK NUTUK s: 1, 2.

¹³ Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, ATATÜRK s: 29.

¹⁴ Kemal TAHİR, Yorgun Savaşçı s: 223 ve müteakip sayfalar.

man gizlenmek imkânı gibi Anadolu'da sığınacak yer de pek kalmamıştı..."¹⁵ demekte ve Yüzbaşı Selahattin'in ağzından "...“Sil yeniden başla” derler ya ...bizim başımıza gelen daha çapraşık. Ne silgi kalmış ne silinecek kara tahta... Yoktan başlayacağız... Bence ortada iki ümit kıvılcımı var: Biri, kötü Yunanın, İzmir'e çıkarak başından büyük işe sıvanması... İkincisi, Ordu Müfettişliğiyle Samsun'a giden Mustafa Kemal..."

"Genel durum şu: Millet savaştan yılmış... "Vuruşalım" demiyor musun, anasına sövmüşsün gibi sırtarıyor... Kala kala... bir avuç senin gibi "bizim aklımız ermez" diyen subayla gözünü budaktan sakınmaz deli aydın kaldı. Geri, asker kaçağı, çapulcu, kısacası: eşkiya dediğimiz rezil sürüsü.." kara tabloyu çizmektedir.¹⁶

B — KURTULUŞ ARAYIŞLARI :

Mondros Ateşkesinden sonra kurulan veya yeniden canlanan parti ve kuruluşları, İstanbul'da kurulan parti ve kurumlar, taşradaki teşekküller olarak ikiye ayırabiliriz.¹⁷

I — İstanbul'da Kurulan Parti ve Kurumlar :

a) İstanbul'daki Yurtsever Parti ve Teşekküller :

- Vilson Prensipleri Cemiyeti
- Osmanlı Hürriyetperver Avam Partisi
- Teceddüt Partisi
- Millî Ahrar Partisi
- Millî Türk Partisi

b) Yurtsever Partiler Arasında İşbirliği Kurmaya Çalışan Topluluklar

- Millî Kongre
- Vahdet-i Milliye heyeti

c) Bazı yenen devletlerin amaçlarını desteklemeye hazır olan olan parti ve kurumlar¹⁸ :

- İngiliz Muhipler Cemiyeti
- Hürriyet ve İtilâf Partisi

¹⁵ Kemal TAHİR, A.g.e. s: 141.

¹⁶ Kemal TAHİR, A.g.e., s: 264, 265.

¹⁷ Yusuf Hikmet BAYUR, Atatürk Hayatı ve Eserleri Doğumundan s: 191, 202. Samsun'a Çıkışına Kadar.

¹⁸ Yusuf Hikmet BAYUR, A.g.e. s: 203-208.

- Sulh ve Selâmet-i Osmaniye Partisi
- Nigehban Cemiyet-i Askeriyesi

II — Taşradaki Teşekküller :

a) Düşmanla mücadele amacıyla kurulmuş yurtsever teşekküller :

- Trakya - Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi
- Vilâyat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti
- İstihlâs-ı Vatan (vatanı kurtarma) Cemiyeti
- Trabzon Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti
- İzmir'de Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti
- Kilikyalılar Cemiyeti
- Güney Kafkas Teşkilâtı ¹⁹

b) Osmanlılıktan ayrılmak amacını güden ve millî mücadeleye karşı olan teşekküller: ²⁰

- Kürt veya Kürdistan Teali Cemiyeti
- Şark-i Karip Çerkezleri Temin-i Hukuk Cemiyeti
- İlay-ı Vatan Cemiyeti
- Tarik-i Selâh Cemiyeti
- Teali-i İslâm Cemiyeti
- Meslekî bünyede olan parti ve cemiyetler

Kurtuluş reçetelerini gruplandırarak olursak;

1 — SARAY ÇEVRESİNİN KURTULUŞ ARAYIŞI :

Saray çevresi, İngiliz Mandasını kabul ederek imparatorluğun bütünlüğünü korumak, kendi iktidarını böylece perçinlemek istemiştir. Bu teslimiyetçi bir stratejidir.

2 — HÜRRİYET VE İTİLÂF FIRKASININ KURTULUŞ ARAYIŞI :

Ülkeyi savaşa İttihat ve Terakki Partisi sokmuştur. Almanya'nın desteğine rağmen savaş kaybedilmiştir. Tek başına yapılacak bir mücadelenin sonu mağlubiyet ve daha büyük kayıplar olacaktır. İktidarlara döneminde yapılacak bir barış ülkenin ve partilerinin yararına olacaktır. Burada galiplerin insafına sığınmak esastır. Bu da teslimiyetçi bir politikanın ifadesidir.

¹⁹ Yusuf Hikmet BAYUR, A.g.e. s: 209-219.

²⁰ Yusuf Hikmet BAYUR, A.G.E. s: 219-221.

3 — İTTİHAT VE TERAKKİ ARTIKLARININ KURTULUŞ ARAYIŞI :

İttihak ve Terakki Fırkası feshedilmiş, Teceddüt Fırkası kurulmuştur. Gizli “karakol” cemiyetinin kurucusu ve yürütücüleri eski ittihatçılardır. Yurt dışındaki liderleri “Umum Âlem-i İslâm İhtilâl Teşkilâtı”nı kurmuş ve Sovyetlerden yardım almaya çalışmaktadır. Yurt içinde bir ittihatçı avı başlamıştır. Bu kimseler için ülkenin ve kendilerinin kurtuluşu direnişe, onun başarısına bağlıdır. Ancak ittihatçıların örgütleyeceği bir direniş hareketine halkın desteğini sağlamak imkânı yoktur. Mağlubiyetin acısı tazeliğini korumaktadır. O halde ittihatçı görüntüsü olmayan bir örgüt kurulacak, başarılı olunduğu takdirde ortaya çıkılacak, o zamana kadar kimlik gizlenecektir.

4 — BÖLGESEL KURTULUŞ ARAYIŞLARI :

Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Trakya - Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti, Redd-i İlhak Cemiyetleri hep bölgesel kurtuluşları öngörmektedir. Milli bir kurtuluş yerine bölgenin kurtulması için bir direniş sözkonusudur. Evdeki düşmanın kovulması için örgütlenilmektedir. Özellikle Ege’de genel olarak ittihatçılar, bu direnişçiler arasında yer almıştır.

5 — KURTULUŞU AMERİKAN MANDASINDA GÖRENLER :

Eski ittihatçılar, savaştan ümidini kesmiş subaylar, Amerikan eğitiminin tesirinde kalmış aydınlar kurtuluşu Amerikan Mandasını kabul etmekte görüyorlardı. Bu da bir teslimiyet önerisidir. Ancak önerinin gerçekleşmeyeceği anlaşılınca taraftarları direnişçiler yanında yer almışlardır.

6 — SOSYALİST BİR KURTULUŞ ARAYIŞI :

1917 Devriminin etkisi, şüphesiz, ülkemizde de görülmüştür. Sosyalizmi bir amaç değil araç olarak görenleri, bir tarafa bırakarak, burada söz konusu olan, sosyalist programı kurtuluşun hem amacı, hem aracı sayan Mustafa Suphi ve arkadaşlarının arayışıdır.

7 — MUSTAFA KEMAL’İN KURTULUŞ ARAYIŞI :

Mustafa Kemal diğer kurtuluş stratejilerinden ayrılarak “I. Dünya Savaşında ateşkes ilân edildiğinde, Osmanlı İmparatorluğunun elinde kalmış olan ve Türk nüfusunun çoğunlukta olduğu alanda bir ulusal devletin kurulmasını, kurtuluş olarak görmektedir.” “Temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuş” bir imparatorluğu kurtarmak değil “Hâkimiyet-i milliyeye müstenit, bilâkaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek” istemektedir. Mustafa Kemal’in direnişin başarısı konusuna bakış açısı da gerçekçidir. O, İtilâf

Devletlerinin savaş sırasındaki birliği koruyamayacağı, yeni bir savaşa giremeyeceği inancındadır. O halde direniş başarıya ulaşacaktır.

Mustafa Kemal ve çevresinin direnişi, ittihatçıların da içinde yer alabileceği, destekleyebileceği bir harekettir. Nitekim ittihatçılar, Mustafa Kemal'in yanında yer almışlardır.

Mustafa Kemal kararını şöyle açıklıyor :

“Benim kararım :

Efendiler, ben bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü bu kararların dayandığı bütün deliller ve mantıklar çürüktü, temelsizdi. Gerçekte, içinde bulunduğumuz o tarihte, Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamamlanmıştı. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele bunun da taksimini sağlamaya çalışmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun istiklâli, padişah, halife, hükümet, bunların hepsi anlamı kalmamış birtakım boş sözlerden ibaretti.

Neyin ve kimin dokunulmazlığı için kimden ne gibi yardım sağlanmak isteniyordu?

O halde ciddi ve gerçek karar ne olabilirdi?

Efendiler, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da millî hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak.

İşte, daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulanmasına başladığımız karar, bu karar olmuştur.

Ya istiklâl Ya Ölüm!

Bu kararın dayandığı en güçlü muhakeme ve mantık şuydu :

Temel ilke, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu ilke, ancak tam istiklâle sahip olmakla gerçekleştirilebilir. Ne kadar zengin ve bolluk içinde olursa olsun, istiklâlden yoksun bir millet, medenî insanlık dünyası karşısında uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye lâayık görülemez.

Yabancı bir devletin koruyup kollayıcılığını kabul etmek, insanlık vasıflarından yoksunluğu, güçsüzlük ve miskinliği itiraftan başka bir şey değildir. Gerçekten de bu seviyesizliğe düşmemiş olanların, isteyerek başlarına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.”

Bu kısa açıklamada görülmektedir ki, vatanın kurtuluşunu, direnişte görenlerle direnişe karşı olanlar teslimiyetçiler, olarak ikiye ayırmak mümkündür. "Kendi aralarında iktidar yarışması sürse de, farklı gruplar direnişçi olma, direnişe karşı olma eksenini üzerinde işbirliği yapmışlardır. Ülke için temel karşıtlık, direnişten yana olanlar ile direnişe karşı olanlar arasındadır."²¹

Mülkî İdare Âmirleri Bu Kurtuluş Reçetelerinden Hangisini Benimseyebilir?

Böylesine çalkantılı bir geçiş döneminde diğer meslek mensuplarında olduğu gibi, mülkî idare âmirlerinin hepsini aynı kurtuluş arayışının içerisinde görmek mümkün değildir. Uzun zaman bir memuriyet alabilmek için beklemiş emekli hayatına intibak edememiş veya ihtiraslarını tatmin edememiş kimselerin bir mülkî idare âmirliğine atanmaları halinde, atayanlara duyacağı şükran hissini yabana atmamak gerekir. Mülkî idare âmirlerinin de bir insan olduğunu, insanı zaafarla malûl bulunduğu düşünülmalıdır.

Bununla beraber, olayların içinde yer alan yöneticilerin tutum ve davranışını tarafsız olarak inceleyerek isabetli bir sonuca ulaşılabileceği sanılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİVİL DİRENİŞ KURULUŞLARI VE MÜLKÎ İDARE AMİRLERİ

Rauf Orbay Diyor ki :

"Mustafa Kemal Paşa mücadeleye atılmasaydı bu memleket kurtulmazdı. Anadolu'nun tehlikeye düşen yerlerinde, batıda, doğuda ve güneyde başlayan ve bir yurtsever düşüncenin mahsulü olan zayıf millî mukavemet hareketleri Mustafa Kemal Paşa tarafından birleştirilmeseydi, her biri ayrı ayrı kolayca bastırılabilirdi."²² Profesör Jaschke "millî hedefleri ilk önce kimin görmüş olduğu meselesi üzerinde tartışmanın lüzumsuz olduğunu ve Mustafa Kemal'in arkadaşlarının hizmetlerini küçültmek olacağını" ileri sürmekte ve "düşünmekle yapmak arasındaki büyük farkı" belirtmektedir.²³

²¹ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.ge. s: 340-347.

²² Tefvik BIYIKLIOĞLU, 1919 Atatürk Anadolu'da 1921.

²³ Tefvik BIYIKLIOĞLU, A.g.e. s: 36.

A) VİLÂYAT-I ŞARKİYE MÜDAFAA-I HUKUK-U MİLLİYE CEMİYETİ :

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkesi'nin 24. maddesindeki "Vilâyat-ı Sitte'de iğtişâş zuhurunda mezkûr vilâyetlerin herhangi bir kısmını işgal hakkını İtilâf Devletleri muhafaza ederler." hüküm sebebiyle, ateşkesten hemen sonra İstanbul'da bulunan doğulu eşraf ve aydınlar "Vilâyat-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-u Millîye Cemiyeti"ni kurmuşlar, Mart 1919 ayı başında bu cemiyetin Erzurum şubesini açmışlardır.

Vilâyat-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-u Millîye Cemiyeti'ni Kuranlar :

Eski valilerden Harputlu Nedim Bey, eski valilerden şair ve yazar Süleyman Nazif Bey, eski valilerden Diyarbakırlı İsmail Hakkı Bey, Diyarbakır Mebusu Zülfi Bey, Sivas Mebusu Rasim (Başarı) Bey, Erzurum Mebusu Hoca Rauf Efendi, Sivas eşrafından Abdülmuttalip, Diyarbakır eşrafından Cavit Bey'dir.

Harputlu Nedim Bey (Hakkında bir bilgi bulunamadı.)

Şair ve yazar vali Süleyman Nazif Bey, çeşitli yerlerde mutasarrıflıklarda bulunmuş olan Şair Said Paşa'nın oğludur. Arapça, Farsça ve Fransızca'yı öğrenen Süleyman Nazif babasının ölümünden sonra Diyarbakır Valisi tarafından birçok görevlerde çalıştırılmıştır. Memuriyetten ayrılarak Fransa'ya gitmiş; Fransa'dan dönüşte Bursa Mektupçuluğuna tayin edilmiştir. Oniki yıl bu görevde kalmış, bu sırada basında yazıları çıkmış, daha sonra İstanbul'a gelmiş, Ebüzziya Tevfik ile Yeni Tasvir-i Efkâr Gazetesi'ni çıkartmıştır. Bundan sonra da Basra, Kastamonu, Trabzon, Musul ve Bağdat valiliklerinde bulunmuştur. Franchet D'Esperey İstanbul'a girdiği gün, gazetesinde "Dörtüyz yıldan beri Muhammed'in ezanından ve Türk'ün topundan başka birşey duymayan darülhilâfe, uykudan uyan" diye bağırmıştır²⁴ İstanbul Darülfünun'unda yaptığı Piyer Loti ile ilgili bir konuşmadan dolayı Malta'ya sürülmüş, orada 20 ay kalmıştır. İstanbul'a dönüşünde tekrar yazı hayatına devam eden büyük vatansever, 5 Ocak 1927 senesinde henüz 58 yaşında iken vefat etmiştir.²⁵

Diyarbakırlı İsmail Hakkı Bey, Diyarbakır ileri gelenlerinden Müfti-zâde Ahmet Sabri Efendi'nin oğlu, büyük Türk düşünürü Ziya Gökalp'in akrabasıdır. 1870'de Diyarbakır'da doğdu. Mülkîye mezunudur. Mâbeyn Kâtipliği'ne tayin edilerek devlet hizmetine girdi. Abdülhamid'in hal'i üzerine Ni-

²⁴ Rahmi APAK, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu? s: 40.

²⁵ Meydan Larousse, Cilt II, s: 647.

san 1909'da açığa çıkarıldı. Ekim 1909'da İstanbul Belediyesi 10. Daire Reisi Vekilliği'ne ve İstanbul Vilâyet-i Umumi Meclis Azalığı'na getirildi. 1910 seçimlerinde Siverek Mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a girdi. Mayıs 1914'de Mısır Fevkalâde Komiserliği Başkâtipliği (Genel Sekreterliği) ne atandı. Nisan 1916'da Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığına; Eylül 1917'de Beyrut Valiliği'ne nakledildi. Beyrut'un işgali üzerine Ağustos 1918'de bu görevden ayrılarak İstanbul'a geldi. Mart 1919'da azledildi.²⁶

Vilâyat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin kurucularından üçü eski validir. Bu cemiyetin Erzurum şubesi yöneticileri Trabzonlularla ilişki kurarak Erzurum'da bir kongrenin toplanmasını kararlaştırmışlardır. Böylece Erzurum Kongresi'nin temeli atılmış olmaktadır.

Demek istiyorum ki Vilâyat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin kuruluşuna mülkî idare âmirliği yapmış üç vatanseverin emeği vardır. Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresi'ne katıldıktan sonra, eskiler güneş etrafındaki yıldızlar gibi görünmez olmuşlar. Mustafa Kemal her faaliyeti düşünen, karar veren ve uygulayan olmuştur.

Erzurum'da, Mustafa Kemal Paşa'nın ilk temas ettiği kişiler, Komutan Kâzım Karabekir, Vali Münir Bey ve Mazhar Müfit Bey'dir

Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da, iki vali, Kâzım Karabekir Paşa, Rauf Bey, eski İzmit Mutasarrıfı Süreyya Yiğit ve karargâhına bağlı elemanlarla ciddi bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede genel ve özel durumu açıklamış göze alınması kaçınılmaz fedakârlığı dile getirmiş ve "millî gaye ile ortaya atılacakların bugün yok edilmesini düşünen yalnız saray, hükûmet ve yabancılarıdır. Ancak bütün memleketin aldatılmasını ve aleyhimize çevrilmesini de ihtimalden uzak tutmamak gerekir. Millete önder olacakların, her ne pahasına olursa olsun amaçtan dönmemeleri, memlekette barınabilecekleri son noktada, son nefeslerini verinceye kadar, bu amaç uğrunda fedakârlığa devam edeceklerine daha işin başında karar vermeleri gerekir..."

Benim, görevden alındığıma ve her türlü sonuçla karşı karşıya bulunduğuma şüphe yoktur. Benimle açıktan açığa işbirliği etmek, aynı sonucu şimdiden kabullenmek demektir. Bundan başka, bu şartların istediği adamın, başka birçok bakımlardan da, mutlaka benim şahsım olabileceği gibi bir iddia söz konusu değildir. Yalnız, herhalde, bu memleket evlâdından birinin ortaya atılması kaçınılmaz olmuştur. Benden başka bir arkadaş da düşünüle-

²⁶ Ali ÇANKAYA, Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler s: 511.

bilir. Yeter ki, o arkadaş, bugünkü durumun kendisinden beklediği şekilde harekete evet diyebilsin”²⁷ demiştir.

Toplantıya katılanlar arasında iki vali (Münir Bey ile Mazhar Müfit Bey) ve eski bir mutasarrıfın (Süreyya Yiğit) bulunması dikkat çekicidir.

Toplantıya katılanlar, işin başında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunmaya devam etmesini, kendilerinin yardımcı olacaklarını bildirmişler, yalnız Münir Bey, önemli mazereti sebebiyle bir süre fiili görevden affını rica etmiştir. Özür beyan eden Münir Bey, hiçbir zaman Milli Mücadelenin karşısına geçmemiştir.

Kimdir bu Mazhar Müfit ve İbrahim Süreyya?

Ahmet Mazhar Müfit Kansu

Mülkîyeden mezundur. Havsa, Çorlu, Cisir-i Ergene, İskeçe kazaları kaymakamlıklarında, Gümölcine, Rize, Mersin, İzmit, Balıkesir sancakları mutasarrıflıklarında bulunmuş; Balıkesir mutasarrıflığından azledilmiştir. Ocak 1919'da Bitlis valiliğine atanmış, daha sonra İstanbul Hükümetince valilikten azledilmiştir. Erzurum'da Atatürk'ü beklemiştir. Siyasî hayata, Atatürk'ün daha önyüzbaşı iken kurduğu gizli teşkilâta katılmakla başlayan Mazhar Müfit, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde çok faal bir rol oynamış ve Anadolu - Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti arasında yer almıştır.

Sivas Kongresi dağıldıktan sonra Heyet-i Temsiliye'ye dahil olarak Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Ankara'ya gelmiştir.

23 Nisan 1920'de açılan TBMM'ne Hakkâri mebusu olarak girmiştir. Bu arada mebusluk uhdesinde kalmak üzere 3 ay kadar Elazığ valiliğini ifa etmiştir.²⁸

Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber adlı iki ciltlik anı eseri vardır.

Heyet-i Temsiliye'nin para işlerinden sorumlu idi. Atatürk'le birlikte geçen hayatının günlüğünü tutmuştur. Eserde çok kıymetli tarihi bilgiler vardır.

İbrahim Süreyya Yiğit

Mülkîyeden mezundur. Gizli İttihat ve Terakki faaliyetlerine karıştığı gerekçesiyle üç yıl “Kal'abentlik” cezasına mahkûm edilerek Sinop Zindanı'na

²⁷ Mustafa Kemal ATATÜRK NUTUK Ş: 30, 31.

²⁸ Ali ÇANKAYA, Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, s: 478, 479.

gönderilmiştir. Atranos (Orhaneli) Menlik (Selânik), Cuma-i Bâlâ, Vardar Yenicesi kazaları kaymakamlıklarında bulunmuştur. Trablusgarp Harbi patlak verince İskenderiye üzerinden çöl yoluyla Derne'ye gitmiş ve Mustafa Kemal Bey ile Enver Bey'e iltihak etmiştir. Dönüşünde İstanbul Polis Umum Müdürlüğü Tahrirat Şubesi Müdürlüğü'ne tayin edilmiş, ek görev olarak Çatalca Mutasarrıflığı'nı da deruhte eylemiştir. 29 Temmuz 1914'te Hakkâri Mutasarrıflığı'na nakledilmiş ise de I. Cihan Harbi'nin başlaması üzerine bu göreve gidemeyip tekrar Çatalca mutasarrıflığına gönderilmiştir. Gelibolu, Kırklareli, Karesi, İzmit mutasarrıflıklarında bulunmuş; 1. Damat Ferit Kabinesince 10 Mart 1919'da İzmit Mutasarrıflığı'ndan azledilmiştir. Mustafa Kemal Paşa ile Şişli'deki evinde devamlı temas halinde olmuş; Mustafa Kemal Paşa'yı 15 Mayıs 1919'da Samsun'a uğurladıktan sonra Rauf Bey'le birlikte Bandırma, Manisa, Denizli, Uşak, Ankara, Samsun yolundan Amasya'ya gelmiş ve burada Mustafa Kemal Paşa ile buluşmuştur. Meşhur ve tarihî Amasya Protokolü'nde imzası vardır. Mustafa Kemal Paşa ve maiyeti ile birlikte Amasya'dan Sivas'a Sivas'tan Erzurum'a gelmiştir. Erzurum Kongresi'nde Amasya, Sivas Kongresinde de Balıkesir ve havalisi delegeşi idi. Ekim 1919'da yapılan Meclis-i Mebusan seçimleri sonunda Saruhan (Manisa) mebusu olarak son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na girmiştir. 16 Mart 1920'de İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesi üzerine Anadolu'ya kaçmış ve 23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM'ne yine Saruhan mebusu olarak katılmıştır. Bütün ömrü büyük Atatürk tarafından kendisine verilen "YİĞİT" soyadının anlamına uygun olarak geçmiştir.²⁹

Sakarya Meydan Muharebe'sini müteakip Fevzi ve İsmet Paşaların Mustafa Kemal'a müşirlik ve gazilik unvanının verilmesine dair olan önergelelerinin bir benzerini İbrahim Süreyya Yiğit ve 62 arkadaşı da vermiştir.

Erzurum Kongresince seçilen Heyet-i Temsiliye üyeleri arasında eski Beyrut valisi Bekir Sami Bey de bulunmaktadır.

Bekir Sami Bey'in de özgeçmişine bakalım.

Bekir Sami Kunduh, Galatasaray Sultanisi ve Paris Siyasal Bilgiler okulu'ndan mezun olarak Hariciye'ye intisap etmiştir. Petersburg Sefaret Katıplığı'ndan sonra hariciye kalemünde Tebriz, Kermaşah, Sine, Malta, Mesine konsolosluklarında bulunmuştur. Trablusgarp mektupçuluğu ile Dahiliye'ye geçerek Cebeli Garbi ve Amasya mutasarrıflığı, Van, Trabzon, Bursa, Beyrut, Halep valiliklerini yapmıştır. Cemal Paşa ile anlaşamadığından Halep valiliğinden azlolunarak Tokat'ta bulunan çiftliğinde bir müddet kalmıştır.

²⁹ Ali ÇANKAYA, A.g.e. s: 831, 832.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Amasya mebusu olarak girmiş, katılmadığı Erzurum Kongresinde Heyet-i Temsiliye'ye seçilmiştir. 4 Eylül 1919'da Sivas Kongresi'ne katıldı. Hüseyin Rauf Bey (Orbay) ile Mustafa Kemal'in başkan seçilmesini önlemek istediysede başarılı olamadı. 15 kişilik Heyet-i Temsiliye'de yer aldı. Mustafa Kemal'in İstanbul Hükûmeti temsilcileriyle Amasya'da yaptığı görüşmelerde hazır bulundu (20 Ekim 1919). 11 Nisan 1920'de Osmanlı Mebusan Meclisi kapatılınca Ankara'ya döndü. TBMM'nin kuruluş çalışmalarında etkin rol oynadı ve Meclis'e Amasya mebusu olarak girdi ilk ve ikinci Muvakkat İcra Encümenin'de 3 Mayıs 1920 — 9 Şubat 1921 arası Haricîye Vekili olarak görev yaptı.³⁰

İbrahim Süreyya'dan başka Erzurum Kongresi'ne emekli kaymakam Abanozzade Hüseyin Efendi, emekli bucak müdürü Hüseyin Hüsnü de katılmıştır.³¹

Giresun Kaymakamı Hasan Nizamettin (Ataker) de azledildikten sonra Erzurum'a gelerek Mustafa Kemal'in emrine girmiştir.³²

Sivas Kongresi'nce seçilen Heyet-i Temsiliye'nin onbir üyesi arasında bulunan Bekir Sami Bey, Müfit Bey, Hakkı Behiç Bey, Ömer Mümtaz Bey eski mülkî idare âmirleridir.³³

Sivas Kongresi'ne Heyet-i Temsiliye'ye seçilenler dışında Kayseri delegesi olarak katılan Ahmet Hilmi (Kalaç)³⁴ Van delegesi olarak katılan Haydar Hilmi (Vaner)³⁵ mülkî idare âmiri idiler.

Rüştiye mezunu olan Ömer Mümtaz Tanbı polislikten mülkî idare âmirliğine geçmiş; Kütahya, Yozgat, Lazistan mutasarrıflıklarında bulunmuş daha sonra milletvekili seçilmiştir.³⁶

Mülkiyeden mezun olan İsmail Hakkı Behiç Bayıç ikinci sınıf mülkiye müfettişliğinde, Isparta, Ertuğrul (Bilecik), Nablus, Akka sancakları mutasarrıflıklarında bulunmuş, Akka'nın İngilizler tarafından işgalini müteakip, bu görevden ayrılıp İstanbul'a dönmüş. Millî Mücadele'nin başlaması üzerine

³⁰ Görsel Genel Kültür Ans. Ana Britanica TBMM Üyelerinin Özgeçmişlerini Araştıran komisyona nimet KUNDUK tarafından verilen bilgi.

³¹ Türk İdare Dergisi, s: 362 s: 35

³² Ali ÇANKAYA, A.g.e. s: 1098.

³³ Mustafa Kemal ATATÜRK NUTUK Cilt III Belge No: 94

³⁴ Ali ÇANKAYA, A.g.e. s: 1291.

³⁵ Ali ÇANKAYA, A.g.e. s: 814.

³⁶ TBMM Üyelerinin Özgeçmişlerini araştıran komisyonca tesbit edilen bilgi.

Anadolu'ya geçmiştir. TBMM'nin teşekkülü kararından sonra Denizli'den mebus olarak 23 Nisan 1920'de TBMM'ne girmiştir.³⁷

B) MÜDAFAA-İ VATAN CEMİYETİ (NUTUK Vesika 54) :

Diyarbakır'da Milli Mücadele çalışmalarını yönlendirmek üzere kurulmuş "Millî Heyet" tarafından oluşturulmuştur.

C) TRABZON MUHAFAZA-İ HUKUK-U MİLLİYE CEMİYETİ :

Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye, Trabzon ve Havalisi Ademi - Merkezîyet Cemiyetlerinin faaliyetlerinde mülkî idare amiri olarak yalnız Hüseyin Efendi'ye rastlanmıştır.

Hüseyin (Abanozzade) Efendi, Rüştîye mezunu olup bir süre mahkemelerde çalıştıktan sonra 1893-1912 tarihleri arasında çeşitli kaymakamlıklarda bulunmuş 1914 yılında emekli olmuş, Trabzon Muhafaza-i Hukuk, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde görev almıştır.³⁸

D) İZMİR MÜDAFAA-İ HUKUK-U OSMANİYE CEMİYETİ :

6 Kasım 1918 günü 29 numaralı İngiliz Monitörünün İzmir Limanı'na girmesiyle başlayan taşkınlıkları Kordon'daki Sporting Klubü'nden seyreden Moralizade Halit ve Nail Beyler ile Maliye Müfettişi Menemenlizade Muvaffak, emekli Binbaşı Hüseyin Lütfi, İtibar-ı Millî Bankası ikinci müdürü Abdurrahman Sami Beyler, İzmir'i Yunanlılara karşı savunmak için bir cemiyet kurmaya karar vermişler ve mütarekenin uygulanmaya başladığı ilk saatlerde gayri resmi de olsa İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken adlı kitabında Nurdoğan Taçalan cemiyetin 9-30 Kasım 1918 arasında resmen kurulmuş olacağını ileri sürer.

"İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti"nin kuruluşunu müteakip "Manisa Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti", "Edremit, Burhaniye ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti" (4 Mart 1919) kurulmuştur.³⁹ İzmir ve Batı Anadolu'da sivil direniş örgütlerini sadece Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile sınırlamak doğru değildir. Daha pek çok dernek veya kuruluş açık veya gizli savunma teşekkülleri olarak faaliyet göstermişlerdir.

³⁷ Ali ÇANKAYA, A.g.e. s: 1058.

³⁸ Türk İdare Dergisi Sayı 362. (Süreyya ŞEHİTOĞLU tarafından derlenen bilgiler.) s: 236

³⁹ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 61-63.

İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin yaptığı en hayırlı iş, Ege bölgesinin tümünü temsil edecek bir kongrenin, Vali Nurettin Paşa'nın uygun bulmasıyla, 17 Mart 1919 tarihinde toplanmasını sağlaması olmuştur.

Vali Nurettin Paşa, kabul ettiği kongre üyelerine halkı Yunan işgaline karşı direnmeye teşvik ediyordu. Ziyaretlerin birisinde, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi'nin Nurettin Paşa'ya söylediklerini belirtmeden geçemeyeceğim. "Paşa Hazretleri... sizin vatanperverliğiniz, emsaliniz, Türk kumandan ve zabıtları gibi mücerreb ve müsellemdir. Tarihimiz bu muhteşem hakikatin ispatlarıyla doludur. Fakat ben zannediyorum ki İstanbul'daki hükümet mütteliklerin arzularının haricine çıkamaz. Sizin buradaki faaliyetleriniz onları rahatsız edecektir. Sizi başka yere nakledecekler hatta terfi ettireceklerdir. Bu takdirde istirahat ederim İstanbul'a gitmeyiniz. Denizli'ye geliniz, bizler lüzumlu herşeyi temine amadeyiz. Yeter ki başımızda sizin gibi tecrübe ve mevki-i itimat telkin eden bir kumandan bulunsun."⁴⁰

Kongrece yönetim kuruluna seçilen üyeler arasında Dahiliye Nezareti eski müsteşarı Cami Bey ile eski mektupçulardan Ahmet Şükrü Bey de bulunmaktadır. Cemiyet Vali Nurettin Paşa zamanında gelişmiş, Ege'nin bütününe kapsayan kongre düzenlenmiş, direniş fikrinin ortaya atılmasına ve yayılmasına neden olmuş böylece küçümsenemeyecek millî bir görevi şevkle yapabilmıştır. Ancak Nurettin Paşa'nın yerine, Kambur lâkabıyla anılan, Dahiliye Nazırlığı da yapmış bulunan İzzet Bey'in vali olarak atanması, cemiyetin faaliyetlerini engelleyen büyük bir faktör olmuştur. Zira Vali İzzet Bey "Siz Taklib-i Hükümet için çalışır bir müessesesiniz. Memleket hukukunu müdafaa elinizde bir kalkandır. İttihat ve bolşeviklikle müttehemsiniz." demiştir⁴¹

İlhakı Red Heyet-i Milliyesi :

İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti'nin içinde teşekkül etmiş bulunan "Müdafaa-i Vatan Komitesi" İzmir'in işgal edileceği şayiasının yayıldığı 14 Mayıs 1919'da İlhakı Red Heyet-i Milliyesi adını almıştır. Türk Ocağı'nda yapılan toplantıda;

"1 — İzmir halkının işgale karşı olduğunu göstermek için Maşatlıkta (Yahudi mezarlığı) bir miting düzenlenmesi,

⁴⁰ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 65.

Nurdoğan TAÇALAN, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, s: 160, 161.

⁴¹ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 68.

2 — İtilâf Devletlerinin İzmir'deki temsilcilerine Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa, Müftü Rahmetullah Efendi ve diğer birkaç kişiden oluşacak bir heyetin gönderilerek, işgalin Yunan birlikleri dışındaki birliklerce yapılmasına çalışmak,

3 — Tüm Anadolu'ya ve İtilâf Devletlerine telgraflar çekerek, işgali kınamak,

4 — İzmir içinde silâhlı bir direnişin katliama yol açması olasılığından dolayı, eli silâh tutanların Anadolu'ya giderek oralarda silâhlı direnişi başlatması,

5 — Hapishanedeki mahkûmları serbest bırakarak, onlara ve halka depolardaki silâh ve cephaneleri dağıtma." kararı alınmıştır.

Maşatlıktaki toplantı, Anadolu'ya çekilen tel, İzmir'de olmasa bile Anadolu'da bir direniş örgütlenmesi gereğini ortaya koyuyordu.

Redd-i İlhak Cemiyeti'nin teli üzerine, Mutasarıf Faik (Öztrak) Askerlik Kalem Reisi Albay Tevfik, 57. Alay Komutanı İsmail Hakkı Bey, Polis Komiseri Hamdi Bey Denizli'nin en etkin kişisi olan Müftü Ahmet Hulusi Efendi'ye başvurmuşlar, o da bütün camilerden selâ verdirmiş, Kaya camiinden Sancak-ı şerifi alarak şehir içinde yürüyüşe geçmiş ve belediye meydanında halka "Ben burada, gelişigüzel konuşmuyor, bir fetva veriyorum. Yunanlıların işgal eylediği memleketlerin insanları için kavgaya girişmek farz-ı ayndır, işgale uğramayan memleketlerin insanları için farz-ı kifayedir. Silâh ve cephane azlığı veya yoksulluk hiçbir zaman kavgaya mani değildir, olmayacaktır. Hiçbir müdafaa vasıtası olmayan bir Müslüman dahi yerden üç taş alarak atmaya mecburdur." diye hitap etmiştir.⁴²

Bir cemiyetin faaliyetleri üzerinde mülkî idarenin etkisini göstermek için burada biraz durmak istiyorum.

26 Ocak 1919 tarihinde İzmir Valiliği'ne asaleten atanıp göreve başlayan Nurettin Paşa zamanında İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti içine büzüldüğü kabuğundan çıkabilmiştir. Nurettin Paşa ile İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti arasında yakın ilişki kurulduktan sonra, daha doğrusu vali dernekle ilgilenmeye başladıktan sonra cemiyet çalışmaları canlanmıştır. Nurettin Paşa, cemiyetin "bir işgal vukuunda dahilde silâha sarılmanın tek çıkar yol olduğu kanaatini Batı Anadolu'da kökleştirerek unutulmaz hizmetler" gördüğünü söylemiştir.

⁴² İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 79.

Nurettin Paşa Yunanlıların gizli gizli Rumları silâhlandırıldığını haber almış ve keyfiyetten Babıalîyi haberdar etmekle beraber muhtemel bir işgale karşı tertibat almaya başlamıştır. Ne var ki, valinin bu faaliyetlerini öğrenen İngilizler onun değiştirilmesini ısrarla istemişler ve emellerine de nail olmuşlardır⁴³.

Kambur İzzet'in İzmir Valiliği'ne atanmasından sonra cemiyet hiçbir aktivite gösterememiş, dağılmaya yüz tutmuştur.

15 Mayıs'ta, Muğla'ya İzmir Redd-i İlhak Heyeti Milliyesinin telgrafı geldiği gün, ittihatçı Belediye Reisi Ragıp Bey Kocahan'da halkı toplar. Konuşanlar halkı direnişe çağırırlar. 4 maddelik bir karar alınır. Kararlar mutasarrıflık önünde yüksek sesle okunur. Mutasarrıf Serficeli Hilmi Bey "Muğla'nın kahraman evlatlarının istekleri mutasarrıflık makamının da istekleridir. Mutasarrıflık size muin ve zahirdir. Müsterih olun, teşkilâtınızı yapın. İcap ederse Allah'a kadar yürüyeceğiz ve şikâyetlerimizi yapmaktan geri durmayacağız." diyerek mitingi düzenleyenleri destekler.

Aynı gece ve ertesi günü yapılan toplantılar sonucu "Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" kurulur.

Nazilli Heyet-i Merkeziyesinin Sivas'a gönderdiği 4 delegeden 3'ü, 25 Kasım 1919'da Sivas'tan yola çıkarak Nazilli'ye dönerler. Denizli Mutasarrıfı Serficeli Hilmi Bey ise Sivas'ta kalmıştır.⁴⁴

Buna rağmen, Nazilli Kongresi'nin hazırlık çalışmaları cümlesinden olmak üzere Muğla'ya giden Karacasu Askerlik Şubesi Reisi Yakup Bey Muğla Mutasarrıfı Serficeli Hilmi Bey'e ve Müftüye Demirci Mehmet Efe'nin bir mektubunu getirir. Mutasarrıf, Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin "... her ne nam ile olursa olsun hususî bir takım teşkilât vukuuna ve ahaliden bu uğurda malî ve bedenî metâlipte bulunulmasına cihet-i askeriye ve mülkiyece katiyen meydan verilmemesi ve müteşebbisleri hakkında şedîde yapılması" genelgesinin etkisi altında görülür. Nazilli temsilcisi ile yapılan görüşmelerden sonra mutasarrıfın İstanbul Hükümeti'nden ayrıldığı anlaşılır.⁴⁵ Düşüncesi-ne yer verilmektedir.

⁴³ Samih Nazif TANSU İki Devrin Perde arkası, s: 311.

⁴⁴ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 231.

⁴⁵ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 180.

Redd-i İlhak Cemiyetleri ve Kongreler :

A) I. BALIKESİR KONGRESİ :

Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in "Sizin ve arkadaşlarınızın tarafımdan verilen sarîh talimata tevfik-i hareket etmemeniz bu felâketleri bâdî oldu. Defalarca söyledim. Ne kadar gaddarane ve hakşikenane olursa olsun biz bu işgallere karşı sarîh haklarımızı şimdilik ancak siyaseten müdafaa edebiliriz... Harp ve darp ile bu müthiş davayı fasledecek vaziyette değiliz... Yunanlıların konferansca tayin edilmiş olan hududa çekilmeleri ve artık ilerlememeleri kariben kendilerine tebliğ olunur ve yapılır ümidindeyiz... Hak ve hakkaniyet yolu budur. Sulh Konferansı bizi dinler ve hakkımızda karar vermeye hazırlanırken bu siyasetten ayrılmak memlekete ihanettir. Bu sarîh talimata muhalif hareket edenlerden hesap soracağımı tekrar bildiririm." şifresi ile diğer bir şifrede;

"Gerek buraca ve gerekse Paris'ce yaptığımız siyasî teşebbüsler neticesinde İtilâf Devletleri Yunanistan'a bu işgal-i muvakkati sulh konferansının tayin ettiği huduttan harice uzatmamasını resmen tebliğ eylediler. Umarız ki Yunanlılar da bu tebliğ tevfikî hareket ederek artık memleketimizde ilerlemekten maada bazı sancak ve kazalarımızdan çekileceklerdir. Bu mühim dakikalarda uhde-i fetanet ve hamiyetinize düşen şudur ki vatanın menfaat-i âliyesini başka bir endişenin fekinde tutarak bu tahliye olunan yerlerde emn-ü asayîşi katiyen ihlâl ettirmeyiniz...

Harp ve darp, yaygara ve şamata zamanı değil, en büyük vatanperverlik, sulh konferansında mukadderatımız karar altına alınır ve beş senedir yaptığımız cinnetlerin hesabı görülürken olsun artık akıllandığımızı yar ve ağyâre göstermek ve memleketimizde âdaleti temin, huzur ve asayîşi muhafaza, fırka, mezhep, içtihat ve ihtilâflarına bakmayarak ırz, can ve malî siyanet etmektir. Bugün, her Osmanlı'nın ancak bir siyaseti olabilir. O da, şu zavallı vatani müdebbirane ve akılâne meslek ile kurtarmaktır... Ancak aklımızı ve başımız devşirmek temkin, sükûn ve vakarı elden bırakmamak şartıyla." sözlerini içeren şifrelerine rağmen⁴⁶ 28 Haziran 1919 - 12 Temmuz 1919 tarihleri arasında toplanmış, Balıkesir merkez kazası için bir Redd-i İlhak Heyeti oluşturmuş ve başkanlığa Hacim Muhittin'i getirmiştir.

B) II. BALIKESİR KONGRESİ :

26.7.1919 — 30.7.1919 günleri 18 kaza ve nahiyenin temsilcilerinden oluşan 48 kişi II. Balıkesir Kongresi'nde biraraya gelmişlerdir. Başkanlığa

⁴⁶ Rahmi APAK, A.g.e. s: 36, 37.

Balıkesir Murahhası Hacim Muhittin⁴⁷, kongre reis vekilliğine Çatalca eski mutasarrıfı Mehmet Vehbi⁴⁸ seçilmişlerdir. Murahhaslar arasında eski Edremit kaymakamı Köprülü Hamdi Bey⁴⁹ Burhaniye mutasarrıfı, eski mutasarrıf Yahya Sezai Bey⁵⁰ Bandırma delegesi, Mehmet Sait Bey⁵¹ Balya delegesi olarak katılmıştır

Murahhaslardan 4'ü mülkiye âmirliği statüsünü elde etmiş kimselerdir.

Kongreye murahhas olarak katılmayan fakat çalışmaları etkileyen sivil asker bürokratlar, Mutasarrıf Hilmi, Tümen Kumandanı Kâzım, Vasıf Çınar, Maliye Müfettişi Muvaffak ve İhsan Beylerdir.

Kongre, örgütün adının "Redd-i İlhak" yerine fiilî mukavemetin başladığını göstermek üzere "Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyeti" olmasını kararlaştırmıştır.⁵²

C) 1. NAZİLLİ KONGRESİ :

Birinci Nazilli Kongresi 6-9 Ağustos 1919 tarihlerinde yapılmıştır. Burada mülki idare âmirlerinin bir katkısı tespit edilememiştir.

D) ALAŞEHİR KONGRESİ :

Alaşehir Kongresi 16-25 Ağustos 1919'da toplanmış, Ege'deki direnişi bütünleştirme işlevini yüklenmiştir. Bir üst kongredir. Kongreye 34 kişi katılmış, kararları imzalayanların sayısı ise 45'e çıkmıştır. Kongre başkanlığını Hacim Muhittin Bey yapmıştır. Kongrenin yönlendirilmesindeki etkisi inkâr edilemez.⁵³

Kaymakam Hasan Tahsin (Bayatlı) kongreye Salihli delegesi olarak katılmıştır.⁵⁴

⁴⁷ Özgeçmiş için Ali ÇANKAYA, A.g.e. s: 1029, 1030 bakınız.

⁴⁸ Özgeçmiş için Ali ÇANKAYA, A.g.e. s: 1084 bakınız.

⁴⁹ Özgeçmiş için Mehmet ALDAN, İz bırakan mülki İdare Amirleri, s: 409-417
Ali ÇANKAYA, A.g.e. s: 1299-1326.

Rahmi APAK, İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu? s: 127.

İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 83 bakınız.

⁵⁰ Özgeçmiş için, Ali ÇANKAYA, A.g.e. s: 931 bakınız.

⁵¹ Özgeçmiş için, Ali ÇANKAYA, A.g.e. s: 549, 550 bakınız.

⁵² İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, a.g.e. s: 171-173.

⁵³ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 184-192.

⁵⁴ Ali ÇANKAYA, A.g.e. s: 833-834. (Özgeçmiş için bakınız.)

“Kongre, Heyeti İdare-i Cedidesi Cami Bey (Kâtibi Umumî), Moralızade Halit Bey (veznedar), tüccardan Aydınlı Nazmi Bey ve Halide Edip Hanımefendi ve Ragıp Nurettin Bey'lerden mürekkep olarak intihap edildiler.” 13 Ağustos 1919'da Dahiliye Nazırı Adil Bey'in Denizli mutasarrıflığına gönderdiği emirde “Havran mutasarrıf-ı sabıki Hacim ve rüfekaş imzalarıyla şehir-i hâlin 10'unda bütün sancak kazalarının iştirakiyle Alaşehir'de inikat edecek umumî kongreye davet-i mutazammın telgraflar çekildiği haber veriliyor. Tedabir-i lâzime ittihaziyle bu içtimain men'i matlubtur.” denmesine rağmen kongre yapılmıştır.⁵⁵ Kongrenin en önemli kararları teşkilât esaslarının kabulü ve seferberlik ilânı olmuştur.

E) III. BALIKESİR KONGRESİ :

16-22 Eylül 1919 tarihlerinde yapılmıştır. Kongre başkanı yine Hacim Muhittin Bey'dir. Kongrede cephedeki ve cephe gerisindeki teşkilât kadrosu kararlaştırılmıştır. Kongrede alay kumandanlıklarına ve menzil müfettişliklerine seçim yapılmıştır. Akhisar Cephesi Alay Kumandanlığına Celâl Bayar'ın seçilmesi örnektir.

Heyet-i Merkez üyeliğine seçilen Hacim, Vehbi, Hamdi Beyler mülki idare âmiri idiler. Balıkesir'den ayrılması uygun görülmeyen Hacim Muhittin Bey'in adı encümen-i müdiran adayları arasından çıkarılmıştır. Bu teveccüh Hacim Bey'i üzmüştür.

F) II. NAZİLLİ KONGRESİ :

İkinci Nazilli Kongresi 19 Eylül 1919'da toplanır. Birincisine nazaran daha geniş bir çevrede ve daha kalabalık olarak toplanır. Mutasarrıf Serficali Hilmi Bey de kongreye katılanlar arasındadır. 17 Eylül'de Muğla ileri gelenlerini toplamış, orada Mustafa Kemal'in 12 Eylül ve müteakip günlerdeki genelge ve bildirilerine uyulması, Heyet-i Temsiliyenin yolunun izlenmesi kararlaştırılmıştır. Ancak Nazilli Kongresinden aynı kararı çıkartamamışlardır. Ancak Nazilli Heyet-i Merkeziye Azası Hacı Süleyman Efendi'nin reisliğinde Denizli'den Başağazade Yusuf ve mutasarrıf Hilmi Bey'den oluşan heyet 27 Ekim 1919'da Sivas'a gönderilmiştir.⁵⁶

G) UŞAK KONGRESİ :

Toplantı zamanı, toplananlar ve kararları henüz kesin olarak belirlenemediği için mülki idare âmirleri ile ilişkileri de açıklığa kavuşmamıştır.⁵⁷

⁵⁵ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 202.

⁵⁶ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 218-221.

⁵⁷ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 222-225.

H) IV. BALIKESİR KONGRESİ :

Sivas Umumî Kongresi ile aynı amaç için çalışan bütün derneklerin birleştirilmiş olduğu Bekir Sami Bey tarafından Kâzım Bey'e bildirilişinden (14.10.1919) önce Hacim Muhittin imzasını taşıyan ve Ethem Bey'le Sivas'a gönderilen mektupta "Seksenbini mütecaviz olan bir kuvve-i muntazamai askeriye karşısında ve bilhassa vaziyeti coğrafyemiz dolayısıyla ecnebi müdahallelerine en çok maruz kalması muhtemel bir mevkide heyet-i merkeziyemizin ve harekâtımızı idare eden kumandanlığımızın müstakilen hareketi menafi-i vatan icabatındandır. Bittabi teşebbüsât ve harekâtımız hakkında heyet-i âliyenize peyderpey arz-ı malûmat edilecek ve mütekabilen heyet-i merkeziyenizin de oradaki teşebbüsât hakkında ita-yı malûmat buyurması rica edilecektir." demek suretiyle Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi ile Heyet-i Temsiliye'nin eşitliği vurgulanmak istenmiştir.⁵⁸

Daha sonra Sivas'a Ethem Bey'in gönderilmesinden vazgeçilmiş, Hacim Muhittin Bey istifa ettiğini bildirerek toplantıyı terk etmiştir. Hacim Muhittin Bey 18 Ekim 1919'da Heyet-i Temsiliye'ye çektiği telgrafta "... şark harekâtını daima tebcil ve takdis ettik. Ve o muhiti bir büyük kardeş tanıdık. Hiçbirimizin aklına en ufak bir fikr-i ihtilâf bile olmadı ve olamaz... Ayın yirmisinde kongre akdedileceğine dair taraf-ı âcizanemden hiçbir müracaat ve tebligat yoktur... Mamafih bâlâdaki marûzatın şayan-ı itimat görülerek teşebbüsât-ı âcizanem hakkında şüphe edilirse, herşeyi feda ederek ancak vatanın istikbali ve selâmeti namına bu koştüğüm gibi yine aynı hisle bütün mesai-yi âcizanemi feda ederek ayrılacağımı da kemal-i ciddiyetle arz ve pek yüksek olan ihtiramât ve tebcillerimi takdim ederim efendim."⁵⁹ demiştir.

Bu münakaşalar sonunda kongre 19 Kasım 1919'da toplanmış, mebus seçilen Hacim Muhittin toplantıya katılmamıştır.

Kongrede cemiyetin adının "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" olması kararlaştırılmıştır. Milne hattı kabul edilmemiştir. Anzavur hareketine karşı yapılanlar tasvip edilmiştir. Heyet-i Merkeziye'ye Vehbi (Bolak), Vasıf (Çınar), Hulusi (Zarbakoğlu), Köprülü Hamdi ve Gönenli Osman Bey'ler seçilmişlerdir.⁶⁰

⁵⁸ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 233.

⁵⁹ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 234.

⁶⁰ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 235.

I) V. BALIKESİR KONGRESİ :

10-23 Mart 1920 tarihlerinde toplanmıştır. Kongre toplantı hâlinde iken İstanbul'un işgali haberi gelmiştir. Kâzım Bey 17 Mart 1920 tarihli beyanname-sinde "...mıntıkam içerisindeki bütün makamların tarafımdan emir alacaklarını, kanunlarımızın tatbik edileceğini ve mıntıkam içerisinde olan, fakat teşkilât itibariyle Karesi Mutasarrıflığı'na tâbi olmayan kaza ve nahiyeler de doğrudan doğruya Karesi Mutasarrıflığı'na bağlı olacaklarını" der ve kongre de bu kararı uygun bulur.⁶¹

İ) AFYON KONGRESİ :

2 Ağustos günü toplanan kongre hakkında Mustafa Kemal "Levazımat-ı Umumiye Reisi, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve hazır-ı bil-meclis azadan bir kısmı icrayı müzakerat ettiler. Bu kongrede tavsiye ettiğimiz hukuk neydi? Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkezileri son Heyet-i Vekile kararıyle rüesa-i memurin-i mülkiyenin taht-ı riyasetinde ve taht-ı emrinde bulunacaklar ve ifa-yı vazife edeceklerdir. Vazifeleri de müdafaa-i memleket hususunda mesul kumandanların kendilerinden rica edeceği hususatı teşkil etmek ve bu esasta kendilerinin de kanaatleri tahsil edilmek suretiyle kabul edildi.⁶²

Ali Çetinkaya ile Ayvalık'ta müfrezesinin başında çarpışan, baskınlar düzenleyen, Akbaş baskını kahramanı, millî şehit Köprülü Hamdi'nin adını vurgulayarak anmazsak, Menderes sahillerinde savunmanın yapılmasına sebep olan Denizli Mutasarrıfı Faik Bey'den, "yiğit ordusu"nu kuran Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami Bey ile Demirci Kaymakamı "Akıncı Müfrezeleri Reisi" İbrahim Ethem (Akıncı) dan söz etmezsek en azından görevimizi yapmamış oluruz.

Zamanın yetersizliği nedeniyle sözünü ettiğimiz mülkî idare âmirlerinin yaptıkları, diğerlerinin adları ve millî mücadeledeki olumlu katkıları hakkında yeterli açıklamayı yapamadığım için müteessirim.

Objektif bir değer yargısına varabilmek için kısaca Manisa Mutasarrıfı Hüsnü ile Ayvalık Kaymakamı Osman Nuri'den de bahsetmek gerekmektedir.

Manisa'da bir direniş meydana getirmeye çalışan Albay Kâzım Özalp, Vasıf Çınar ve arkadaşları toplanırlar. Toplantıdan sonra Mutasarrıf Hüsnü,

⁶¹ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 243.

⁶² İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 244.

Vasif Çınar'ı çağırır, arkadaşlarıyla birlikte Manisa'dan ayrılmalarını söyler.⁶³

Rahmi Apak diyor ki: "Manisa Mutasarrıfı Hüsnü denilen adamın, millî teşkilâtın hudusunu men için mahalli Rumlara ve istasyondaki Fransız müfrezesine bile müracaat ederek ve bunların kuvveti ile vatanperverleri tehdit ederek millî bir teşekkülün vücut bulmamasına ve bütün kıymetli silâh ve topların Yunan ordusunun eline geçmesine sebep olmak sureti ile yaptığı fenalığın tesiri çok büyük olmuştur."⁶⁴

Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Manisa'yı tek kurşun atmadan Yunanlılara teslim etmiştir.⁶⁵

Halkın işgale karşı reaksiyonunu önlemeye çalışmış, İngiliz kontrol subayı ile halkı uyuşturmak için ne lâzımsa yapmıştır. Mutasarrıf şu bildiriye de yayınlamıştır. "İşgal dolayısıyla husule gelen millî galeyanın İtilâf Devletleri kararlarının tatbikine muhalif bir harekete inkılâbı, meşru hukukumuzun haleldar olmasını intaç edeceğinden millî ve vatanî menfaatlere aykırı bir hâl ve hareket vukua getirilmiyerek anasır arasında mevcut sükun ve dostluğun devamı hususunda gayret edilmesi ilân olunur."⁶⁶

Manisa'nın işgali yaklaştığında, birçok aile Manisa'yı terk ederken mutasarrıf "İzmir'in işgali dolayısıyla, Manisa halkından bazılarının başka yere gitmek girişiminde buldukları ve bu sebeple halkın zihninde galeyan olduğu anlaşılmıştır. Memlekette bunu gerektirecek hiçbir durum yoktur." bildirisini yayınlamıştır.⁶⁷ Şehrin ileri gelenlerini toplamış, Kuşadası metropoliteninden ve İngiliz temsilcisinden aldığı bilgileri aktararak direniş eğilimini dizginlemiştir.

Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'nın "İzmir'den Nadir Paşa'dan alınan bir telgrafta Yunanlıların Menemen'i işgalleri ve orada mitralyöz ve cephaneyi hiçbir güçlkle karşılaşmadan teslim aldıkları maalesef bildiriliyor. Devletin Yunanlılara kaptrılacak fazla ne bir silâhı ne de bir tek fişği ve ne de askeri vardır. Bundan dolayı bu gibi tehlikelere maruz mahallerdeki esliha ve cephane ile toplarımızı hiçbir gürültüye meydan vermemek üzere emin mahallere nakletmenizi rica ve böylece silâh teslimi gibi alçalmalara meydan

⁶³ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 84.

⁶⁴ Rahmi APAK, A.g.e. s: 67.

⁶⁵ Nurdoğan TAÇALAN Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, s: 167.

⁶⁶ Bezmi Nusret KAYGUSUZ, Bir Roman Gibi, s: 171.

⁶⁷ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, s: 91

birakılmamasını önemle ilâve ederim." emrine rağmen Manise Mevki Kumandanlığındaki silâh ve cephane, bir kısmı kent dışına çıkarılmış olmasına rağmen İngiliz temsilcisinin ve mutasarrıfın müdahalesi ile Yunan'a teslim zorunda kalmıştır.⁶⁸

26 Mayıs 1919'da Yunan Alay Komutanı Yarbay Çakalos, Mutasarrıf Hüsnü Bey'le, gönderdiği subay aracılığıyla anlaştıktan sonra, kıtalarını harekete geçirmiş ve mutasarrıf başta olmak üzere iki karşılama grubu Yunan kuvvetlerini karşılamış, Çakalos, mutasarrıfı, Belediye Meclisi Üyesi Hafız Efendi ile eşraftan Kamil'i soluna, metropoliti sağına alarak Hükûmet Konasına girmiştir.⁶⁹

Ayvalık Kaymakamı Osman Nuri Bey'e gelince: Midilli, Sakız, Sisam Adalarından Yunan askerî üniformasını taşıyan kimseler Ege kıyılarına baskın düzenliyorlardı. Ayvalık'ın Küçük Köyü'ne gelen Yunan eşkıyasından dört tanesinin bahriye elbisesi, silâhlı ve bombalı olarak köylülerce yakalanıp hükûmete teslim edilmesi karşısında Kaymakam Osman Nuri bunlar balıktır ve fena adam değillerdir demiş ve saliverilmelerini sağlamıştır.⁷⁰

5 Mart 1919 tarihli Köylü Gazetesi'ne göre, Yunanistan'a hicret eden Rumların hemen hemen tamamı Osman Nuri Bey'in müsaadesi ile Ayvalık'a gelmiş, Ayvalık'ta sıkıyönetimin ilânını gerektirecek büyük olayların çıkması karşısında kaymakam sessiz kalmış, üst makamlara dahi malûmat vermemiş, neden sonra kan gövdeyi götürünce Dahiliye Bakanlığını haberdar etmiş ve Ayvalık'ta sıkıyönetim ilân olunmuştur.⁷¹

26 Mayıs 1919'da Yunan muhribini müteakip Ayvalık'a gelen İngiliz muhribi (asker yüklü gemi Dalyan Boğazında beklemektedir) komutanı, Kaymakam Osman Nuri Bey'i gemiye çağırmış, asayişin sağlanması, memurların görevlerini sürdürmelerine ilişkin bir konuşma yapmış, mütareke hükümlerine aykırı olarak gelen Yunan kuvvetlerine çekilme emri vereceğini söylemiştir. Nitekim, asker yüklü Yunan gemisi limanı terk etmiş, fakat 27 Mayıs 1919'da İngiliz muhribinin komutanı, Amiral Caltorpe'dan aldığı emir üzerine limandan ayrılınca, Yunan birlikleri serbest kalmıştır.

⁶⁸ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, s: 92.

Rahmi APAK, A.g.e. s: 19.

⁶⁹ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, s: 93.

Rahmi APAK, A.g.e. s: 23.

⁷⁰ Nurdoğan TAÇALAN Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, s: 138.

⁷¹ Nurdoğan TAÇALAN A.g.e. s: 147, 148.

İngiliz temsilci, Yunan birliklerinin şehri işgal edeceklerini, Türk askerinin kenti terk etmesini idarecilerin yerlerinde kalabileceğini bildirmiş, kaymakam bu öneriyi reddetmiş ve Babîâlinin düşüncesini sormuştur. Damat Ferit, Dahiliye Nezareti kanalı ile Balıkesir Mutasarrıflığına, Ayvalık ve diğer ilgili kaymakamlara Yunan askerinin karaya çıkmasına “her türlü kuvvetlerle mukavemet” edilmesini bildirmiştir.”⁷²

Ayvalık işgal edildikten sonra Paris Konferansı'nın kararları öğrenilince, 30 Mayıs 1919'da Dahiliye Nezareti gönderdiği yazıda “Hükûmet Yunanistan'la hal-i harpte olmadığı için işgal-i vakia karşı mademki fiilen de protesto edildi, artık müsademededen tevakki olunması... ve askerinin Harbiye nezaretinden gönderilmek üzere bulunan emre imtisalen geri çekilmesi Meclis-i Vükelâ kararı ile tebliğ... olunur.” demiştir.⁷³

Zamanın yetersizliği nedeniyle Millî Mücadele karşıtlarından da daha fazla bahsedemiyoruz.

E) KİLİKİYALILAR CEMİYETİ :

Ayan Başkanı Rıfat Bey'in başkanlığında İstanbul'da kurulmuştur. Millî Mücadele için bir fikrî hazırlık bile yapamamıştır. Kurucularının çoğu yaşlı, eski nazır ve mebuslardır.⁷⁴

Bununla beraber, bölgenin işgale uğrayan yerlerinde de mülki idare amirlerinin faaliyetlerine rastlanmaktadır.

Maraş'ta; İngilizlerin 22 Şubat 1919 tarihinde Maraş'ı işgal etmeleri üzerine, İngiliz kuvvetlerinden bir subay, mutasarrıfa 4 maddelik bir yazı vermiş, bu yazıda muhtelif cemaatler arasında asayişin olmadığı, Maraş'a asker göndermeye karar verildiği, bunların mahallî kuvvetlere yardım edeceği, şehrin Türk memurlar tarafından idaresine devam edileceği bildirilmiş, mutasarrıf da asayişle ilgili hiçbir olayın olmadığını, bu beyanatın hiçbir şekilde kabul edilmeyeceğini, bu halin mütareke şartlarına aykırı olduğu cihetle kuvvetin geri alınması gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁵

Ermenilerin ihbarı üzerine İngilizler askeri depoyu işgal etmişler, halktan silâh toplamaya kalkışmışlarsa da Mutasarrıf Ata Bey ile Sezai Efendi'nin girişimleri ile bundan vazgeçmişlerdir.⁷⁶

⁷² İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 98, 99.

⁷³ İlhan TEKELİ — Selim İLKİN, A.g.e. s: 100

⁷⁴ Selahattin SELEK, A.g.e. s: 97.

⁷⁵ Dr. Yaşar AKBIYIK Millî Mücadelede Güney cephesi, (Maraş) s: 15, 37.

⁷⁶ Dr. Yaşar AKBIYIK, A.g.e. s: 22.

İngiliz kuvvetlerinin yerine Fransızların geleceğinin anlaşılması üzerine, Mutasarrıf Ata Bey keyfiyetten İstanbul Hükûmeti ile Heyet-i Temsiliyeyi haberdar etmiş ve Heyet-i Temsiliye'den alınması tavsiye edilen tedbirleri sormuştur.⁷⁷

Maraş Mutasarrıfı, Fransızların Maraş'ı işgalini, mütareke hükümlerine aykırı olduğundan protesto etmiş ve protestonun ilgili makamlara ulaştırılmasını İngiliz askerî kumandanlığından rica etmiştir.⁷⁸

16-17 Kasım 1919 tarihlerinde Maraş Çerkezleri adına Osmaniye Valisi Yzb. Andre'nin davetini, Mustafa Kemal doğru bulmamış, tel çekenler hakkında soruşturma açılmasını istemiştir.⁷⁹

Adana Bölge Valisi Albay Bremond Maraş mutasarrıfı ile eşraftan bazı kimselerin Andre'yi karşılamalarını istemiş mutasarrıf reddetmiş, fakat diğerlerinin gitmesinde bir sakınca görmemiştir.⁸⁰

Yzb. Andre'nin kendisini askerî vali olarak takdimine mutasarrıf tepki göstermiş, bu sıfatla kabul edemeyeceğini bildirmiştir. Hükûmetteki Türk bayrağının indirilmesi talebini de mutasarrıf reddetmiştir.⁸¹

Cebeli Bereket Mutasarrıfı Hüsnü Bey'de Andre'la beraber Maraş'a gelmiştir

III. Kolordu Komutanı Albay Selahattin Bey 19-20.12.1919 tarihleri arasında yaptığı gezi sonunda düzenlediği raporda "...Maraş mutasarrıfı İstanbul'a dönmüş şehir tecrübesiz ellerde kalmıştır. Fransızlar bundan istifade ile idareye tahakküm ediyorlar. Elbistan ve çardak kaymakamlıklarından birincisi Kerkük'lü, diğeri Lübnan'lı olup devletin geleceği ile alâkaları olmadığı gibi, milletin birlik olarak vatanın koruması yolundaki faaliyetlerine bıkkınlık verecek şekilde hareket ettikleri defalarca bildirilmiştir."⁸²

Adana'da;

18 Aralık 1919'da göreve başlayan Adana Valisi Celâl Bey, vali konağındaki Fransız bayrağını indirtmiş, yerine Türk bayrağını astırmıştır. Damat

⁷⁷ Dr. Yaşar AKBIYIK, A.g.e. s: 70.

⁷⁸ Dr. Yaşar AKBIYIK, A.g.e. s: 83.

⁷⁹ Dr. Yaşar AKBIYIK, A.g.e. s: 120.

⁸⁰ Dr. Yaşar AKBIYIK, A.g.e. s: 121.

⁸¹ Dr. Yaşar AKBIYIK, A.g.e. s: 123-127.

⁸² Dr. Yaşar AKBIYIK, A.g.e. s: 153-157.

Ferit'in çıkarttığı Kuvayı Milliyecilerin öldürtülmesi ile ilgili Fetva okunurken Ulu Cami'yi terketmiştir. Demiryoluna sabotaj yapacakları gerekçesi ile tutuklanıp ölüme mahkûm edilen 15 Türk vatansverini kurtarmıştır. Şöyle ki; Türklerin idamı halinde esir Fransızların da idam edileceğinin işgal kumandanına bildirmesini Tekelioğlu Sinan istemiş, bu isteğin yerine getirilmesi ile Türkler kurtarılmıştır.

Fransızların isteği üzerine görevden alınan Celâl Bey'in yerine, vali vekâletine Mektupçu Süleyman Çelik Bey'in kabul etmemesi üzerine Abdurrahman Bey getirilmiştir.⁸³

Yumurtalık kaymakamlığından azledildikten sonra Fransız Demiryolu Şirketinde çalışan, Adana'nın işgali üzerine işgalcilerce Ceyhan kaymakamlığına getirilen Mehmet Kâmil (Gönenç) millî teşkilâta karşı savaşmış ve 1921'de millî hükümetin Adana'yı geri almasından sonra yurt dışına kaçmıştır.⁸⁴

Urfa'da;

Şube Reisi Binbaşı İlyas, Mülkiye Kaymakamı Şevket, Veteriner Müdürü Adil, Jandarma Teğmeni Hulusi Urfa'nın kurtarılması için silâhlı mücadeleye başlamışlardır.⁸⁵

Antep'te;

Antep'in Fransızlar tarafından işgalini protesto eden, şehrin kahramanca savunulması esnasında mutasarrıflıkta bulunan İsmail Sabri Bey'di. Antep'te Milli Mücadele yanlısı teşkilâtın kurulmasında önemli rol oynamıştır. Daha sonra Ankara'ya gelerek Millî Mücadele çalışmalarına devam etmiştir.⁸⁶

Ağustos 1919'da Harp Divanı'na verilen Kaymakam Abdullah Bey ile Göksun Kaymakamı iken görevini kötüye kullanmaktan dolayı muhakeme edilen Şamlı Ali Rıza Bey'ler, Osmanlı Hükümeti'nin adaletsizliğinden, zulmünden, Ermenilere mezalim yapıldığından bahisle, öteden beri Ermenileri Türk aleyhine tahrik etmişlerdir.⁸⁷

⁸³ Türk İdare Dergisi, Sayı 362 s: 68-70.

⁸⁴ Ali ÇANKAYA, A.g.e. s: cilt III s: 1035.

⁸⁵ Türk İdare Dergisi, Sayı 362 s: 72-74.

⁸⁶ Türk İdare Dergisi, Sayı 362 s: 74.

⁸⁷ Dr. Yaşar AKBİYİK, A.g.e. s: 218.

Fransız mezalimine karşı yurdun pek çok yerinde mitingler düzenlenmiş, protesto telleri çekilmiştir.⁸⁸

Burada eski Feke Kaymakamı, Yedek Üsteğmen Saim Bey'den bahsetmeden geçmek mümkün değildir. Saim Bey, 16 Ekim'de Haçın'ı kurtarmış, Haçın'e Saim Bey adının verilmesine neden olmuş, Mamure Savaşı'nda şehit düşmüştür.⁸⁹

F) KARS İSLÂM ŞURASI :

Mondros Mütarekesinin II. maddesindeki "...Kafkasya'dan geri kalan kısım, durumu yerinde inceledikten sonra müttefikler tarafından istenilirse boşaltılacaktır" hüküm sebebiyle Türk makamları böyle bir ihtimali gözönünde tutmuşlar, Mutasarrıf Hilmi Uran'ın belediye başkanına verdiği talimat üzerine toplanan "Millî Kongre" 5 Kasım 1918'de "Kars İslâm Şurası" adında geçici bir hükümet kurmuştur. 12 Nisan 1919'da İngilizler geçici hükümet üyelerini tevkif edince Kars Ermenilerin eline geçmiştir.⁹⁰

G) TRAKYA — PAŞAELİ MÜDAFAA HEYET-İ OSMANİYESİ

Yunan tehlikesini gören Edirnelilerden, Edirne Müftüsü Mestan Efendi, Edirne Belediye Reisi Şevket Bey (Ödül), Avukat Şeref Bey (Aykut), Mahmutbeyzade Derviş Bey, Müftüzade Cemal Bey, Nazmibeyzade İsmail Bey, Ali Seyfi Bey (Tülümen), Kamanlızade Ömer Bey Trakya - Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyelerini kurmuşlardır. Cemiyetçe, gerekli girişimlerde bulunmak üzere İstanbul'a Edirne Mebusu Faik Bey (Kaltakkıran), Yolageldili Kasım Efendi, Hüseyin Sabri Bey (Batı Trakya Komitesinden), Hasan Tahsin Bey (Argun), Sobranya'da Türk mebusu Avukat Celâl Bey (Perin), Galip Bahtiyar Bey (Göker), Şakir Bey (Kesebir), Kocabaş Arif Bey, Mahmut Nedim Bey gönderilmişlerdir.⁹¹

Cemiyet, Osmanlı devlet adamlarının ve birbirini izleyen hükümetlerin desteğini görmüştür. Batı Trakya gibi Doğu Trakya'nın da elden çıkmasından korkuluyordu. Ahmet Rıza Bey, Çürüksulu Mahmut Paşa ve Ahmet İzzet Paşa, kendilerini ziyaret eden Trakya heyetine "Türkiye'de kalmıyacağı anlaşılınca Trakya'nın bağımsızlığını ilân ediniz." tavsiyesinde bulunuyorlardı.

⁸⁸ Dr. Yaşar AKBİYİK, A.g.e. s: 228-262.

⁸⁹ Doğan AVCIOĞLU, A.g.e. s: 1282.

⁹⁰ Tefvik BIYIKLIOĞLU, A.g.e. s: 30.

⁹¹ Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 422.

Talat Paşa'nın telkini, Sadrazamın, İttihat ve Terakki Merkezinin ve Hariciye Vekâletinin teşvik ve yardımları ile kurulan cemiyetin mensupları ilk günden itibaren geçici bir hükûmet erkânı psikolojisini taşıyorlardı. Çalışmaları da bu yolda olmuştur. Avrupa'nın büyük siyaset merkezlerine hükûmetten ayrı olarak heyetler göndermişler. Muhtıralar vermişlerdir.⁹²

Tevfik Bıyıklıoğlu Trakya'da Millî Mücadele adlı eserinde "Kuruluşundan (7-30 Kasım 1918) Sivas kongresine kadar (4-11 Eylül 1919) İstanbul'daki politika cereyanlarına göre cemiyet reislerinin değiştirilmesi ve İstanbul Hükûmetinin ve onun emriyle hareket eden Trakya mülkiye memurlarının zorluk çıkarmalarından, cemiyet teşkilâtı, Trakya'da bucak ve köylere kadar genişletilerek kuvvetlendirilememiştir. Kazalarda ise, cemiyetin idaresi, başkaları bu işi üzerine almadığından, müftülere bırakılmış gibiydi." demek suretiyle cemiyetin çalışma biçimine ışık tutmaktadır⁹³.

Cemiyet 10 Temmuz 1919'da ilk kongresini yaptı. Trakya'nın geleceği ile ilgili hiçbir karar alamadı Vali "Salim Paşa'nın Millî Mücadele çabalarına karşı olan tutumu, Trakya'nın geleceği ile ilgili kararların alınmasını ve temelden bir örgütlenmeye gidilmesini engelliyordu."⁹⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın kurulmuş bulunan ulusal örgütlerin "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilmesi ve yeniden örgütlenmesi hakkındaki tebliğinin gereğini yerine getirmek için ilgililerin toplantısı sonuçlanmadan Vali Salim Paşa Edirne'den kaçmıştır. Toplantıda Mustafa Kemal Paşa'nın arzusu doğrultusunda karar alınmış ve keyfiyet kendilerine arz edilmiştir.

Valinin kaçı ve vali vekâletine İhsan Adil Bey'in getirilmesi Edirne Millî Mücadelecileri arasında ferahlık yaratmıştır.

16 Ekim 1919'da Cemiyetin 2. kongresinin yapılacağını Mustafa Kemal Paşa'ya 13 Ekim 1919 tarihli tel ile bildiren Edirne Belediye Başkanı Şevket (Ödül) Bey "...Eski hükûmetin engellemesi yüzünden bucak ve köy kurulları henüz tamamlanamamıştır. Her şeyin başında olduğu gibi örgütlenme de merkezden başlayarak aşağıya doğru gitmiştir.." diyerek mülkî idarenin cemiyetin örgütlenmesini engelleyen gücünü dile getirmiştir.⁹⁵

⁹² Sabahattin SELEK, Anadolu İhtilâli s: 98.

⁹³ Tevfik BIYIKLIOĞLU, A.g.e. s: 134.

⁹⁴ Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 424.

⁹⁵ Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 430.

Yine Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen 5.2.1920 tarihli telde de "Edirne Kuva-yı Millîye Örgütü, üzüntüyle belirtmeyim ki henüz arzu edilen sonuca ulaşamadı. Her yerde memurlardan, eşraftan bazı kötü yaratılışlı ve vatan haini kimselerin bozgunculukları, örgütün süratle yapılmasını durdurmaktadır. Vilâyet makamı lâzım gelen icraat ve faaliyette pek çok çekingen davranıyor. Bununla birlikte cemiyetimiz bu hususta gayret göstermekten bir an geri kalmıyor." denerek örgütlenmede mülkî idarenin yardımına olan ihtiyaç belirtiliyor.⁹⁶

Mustafa Kemal Paşa Cafer Tayyar Bey'e gönderdiği 15.1.1920 tarihli telde silâhlı örgüt kurulmasını tavsiye etmiş⁹⁷ Cafer Tayyar Bey ise "Vali Beyin kanun çerçevesindeki işlem yapmasında ileri gitmesi ve içinde bulunulan zamanın nezaket ve önemi gereği Kuvayı Millîyenin güçlendirilmesi zorunluluğu hakkında kayıtsızlığı, bir iki yer dışında her tarafta hükûmet memurlarını tereddütlü ve kayıtsız bırakmaktadır. Bilindiği gibi, bizde halk her işi hükümetten bekler. Arzedilen mülkiye amirlerinin tarafsız kalan tutumları yüzünden ulusal örgütlenme istenilen ölçüde yapılamamaktadır." mazeretiyle örgütlenmenin sorumluluğunu valinin üzerine yıkmıştır.⁹⁸

Edirne valisi çekingen davrandığından Millî Mücadeleciler tarafından sevilmiyordu. Millî Mücadele çabalarını bastırmadığı için de Damat Ferit'in düşmanlığını kazanmıştı. Bundan dolayı emekliye sevk edildi. (Burada mülkî idare amirlerinin nazik durumu kendini gösteriyor.)

Mustafa Kemal Paşa'nın silâli direniş örgütleri kurulması isteğini yerine getirmek isteyen Cafer Tayyar Bey, kolorduya bağlı tümen kumandanlıklarına gerekli yardımın yapılması talimatını vermiştir. İki tümen kumandanı emrin gereğini yerine getirmeye çalışırken Tekirdağ'da bulunan 55. Tümen Kumandanı Yarbay Alâettin Bey hükûmetin ve güvenlik kuvvetlerinin aynı düşüncede olmadığını ifade ederek karşı çıkmıştır. Tekirdağ Mutasarrıfı Füzuzan Bey'de yetkisizlik beyanında bulunarak olumsuz bir tavır takınmıştır. Aynı durum İstanbul'un işgalinden sonra Cafer Tayyar Bey tarafından ilân edilen sıkıyönetim ve seferberlik uygulamalarında da görülmüştür.

Bu hususlar mülkî idare amiri faktörünün gözardı edilemeyeceğinin birer işaretidir. Aynı zamanda başarı için mülkî idare amiri ile askerî komutan arasında fikir birliğinin bulunması gereğini göstermektedir. Nitekim Vali Ce-

⁹⁶ Mustafa Kemal ATATÜRK, NUTUK, Cilt III Vesika 249.

⁹⁷ Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 433.

⁹⁸ Mustafa Kemal ATATÜRK NUTUK Cilt III Vesika 252.

lâl Bey'in mutasarrıf ve kaymakamlara seferberlik işlerine yardım edilmesi hususundaki genelgesi etkisini göstermiş, birlikte çalışılmayacağı bildirilen Fûruzan Bey İngiliz gemisi ile İstanbul'a kaçmıştır. (Yarbay Alâettin Bey daha önce izinli olarak İstanbul'a gitmişti.)

Tekirdağ'a tümen kumandan vekili olarak gelen Cemil Bey 19 Nisan 1920 tarihli şifresinde "... Mutasarrıf Fûruzan Bey'in yaptığı bozgunculuklar ve askerî makamların ilk zamanlardaki duraksama ve savsaklaması halk ve tümen birlikleri arasında çok fena etki bırakmıştır. Bugün hemen herkeste, esefle belirteyim ki, Trakya'daki Millî Mücadele çabalarının başarılı olamayacağı düşüncesi egemendir. Bir aylık çalışmamdan ve fikrî mücadeleden olumlu bir sonuç elde edemediğimi görmekle üzüntü duyuyorum. Zararlı propagandalar, büyük ölçüde arttı. Bütün dikkatlerimize rağmen, erler arasında, yıkıcı ve bozucu fikirler yayılmakta ve kaçaklar, dikkati çekecek bir derecede artmaktadır." diyerek durumdan yakınmaktadır.⁹⁹

9-13 Mayıs 1920 tarihinde toplanan Edirne Büyük Kongresi "... Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgaline veya bu maksadı kolaylaştırmak için ilerde ortaya çıkacak her türlü ihtilâl eylemlerine karşı direnme ve savunma yapılacaktır." kararını vermiş olmasına rağmen Yunan işgalinde başarılı bir direniş gösterememişlerdir. Bununla beraber Edirne, İzmir'in durumuna düşmemiş, Türklüğünü, Yunan işgalini gönüllü kabul etmediğini bütün dünyaya duyuran başarısız bir savunma yapmaktan geri kalmamıştır.¹⁰⁰

Büyük Edirne Kongresi'nde Heyet-i Merkeziye'ye seçilenler arasında bulunan Şakir Kesebir mülki idare amiridir.¹⁰¹ Cemiyetin önde gelen üyeleri arasında bulunan Ali Seyfi Tülümen de mülkî idare amiridir.¹⁰²

BAZI İSYAN BÖLGELERİNDEKİ MÜLKİ İDARE AMİRLERİ :

Gerede Kaymakamı Selâhattin :

Bolu'nun âsilere iltihakından sonra 10 Nisan 1920'de 31 Mart Vak'ası mürtecilerinden Selânikli Kör Ali ve diğer gericiler tekbirler getirerek halkı etraflarına toplamışlar. "Hükûmet dairesinin önüne gelmişler, ne istediklerini soran Kaymakam Selâhattin Bey'e bir tokat atarak kovmuşlardır."¹⁰³

⁹⁹ Teflik BIYIKLIOĞLU, A.g.e. s: 337.

¹⁰⁰ Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 422-452.

¹⁰¹ Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 450-452.

¹⁰² Ali ÇANKAYA, a.g.e. s: 1207-1208.

¹⁰³ Rahmi APAK, A.g.e. s: 144.

25 Nisan, mebuslardan İlyaszade Şükrü (eski mebus) Hüsrev (Berlin Büyükelçimiz Hüsrev Gerede) Bey'lerle Doktor Zihni (Bolu Mebusu) Gerede Kaymakamı Selâhattin ve Gerede Malmüdürü Reşat (Bu zat bilâhère Bolu'dan Düzce'ye giderken Bolu dağında âsiler tarafından şehit edilmiştir.) da olduğu halde boyunlarında lâle ve ellerinde zincir olduğu halde Düzce'ye pek acıklı bir vaziyette getirilmiş ve hapsedilmişlerdir.¹⁰⁴

Mudurnu Kaymakamı Naili :

Mudurnu'yu basan gericiler Kaymakam Naili ile Savcı Salih Zeki'yi makamlarından atmışlardır.¹⁰⁵

Çerkeş Kaymakamı Rıfat :

Beceriksizliğine rağmen vatanperverliğinden şüphe edilemeyen Kaymakam Rıfat; jandarma komutanı, askerlik şubesi muamelât memuru ile jandarma ve şube muhafızlarını alarak teftiş bahanesi ile kazadan ayrılmış ve birlikte âsilere katılmıştır.¹⁰⁶

Adapazarı Kaymakamı Tahir :

Müdafaa-i Hukuk, Redd-i İlhak Heyetlerinin kurulması hakkında kaymakamlığa gelen telgrafları saklayan Tahir Bey bu teşkilâtların kurulmasını geciktirmiştir. Ancak Sadık adında bir telgrafçı telgrafları vatanseverlere duyuruyordu.

Bolu Jandarma Takım Komutanının telgrafı üzerine yapılan toplantıya Tahir Bey de katılıyor ve Müdafaa-i Hukuk Heyetine başkan oluyor. "İstanbul Hükûmeti'ni tanımıyoruz, millî harekâta iştirak edeceğiz." telgrafı çekiliyor.¹⁰⁷

Karamürsel Kaymakamı İsmail :

İzmit'ten gelen millî kuvvetler Kaymakam İsmail'i, Askerlik Şubesi Başkanı Hafız Abdurrauf ile birkaç kişiyi yakalamış adı geçenler inzibatçı ve halifeci suçü ile itham edilerek İzmit'e gönderilmişler, bunlardan kaymakam ile şube reisi derhal kurşuna dizilmişlerdir.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Rahmi APAK, A.g.e. s: 137, 138.

¹⁰⁵ Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 148.

¹⁰⁶ Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 151.

¹⁰⁷ Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 156, 157.

¹⁰⁸ Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 170.

Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar :

Anadolu ile İstanbul arasında telgraf muhaberatı kesildiği halde, Bolu mutasarrıfı bu harekete katılmıyor. Gerede Kaymakam Vekili Mithat Kemal (bilâhare vali olmuştur.) kuvvetleriyle Bolu'ya geliyor. Vali Haydar Bey hastalanarak evinden dışarıya çıkmıyor. Kaymakam Vekili Bolu ileri gelenlerini topluyor. İstanbul ile irtibatın kesilmesini temin ediyor. Mutasarrıf Haydar Bey de tedricen yola geliyor.

15 Nisan'da Ali Haydar Bey'in başkanlığında bir heyet Düzce âsileri ile görüşmek üzere Bolu Dağı eteğinde Bakacak mevkiine gidiyor. İsyancılar 23 Nisanda toplanarak TBMM'ni dağıtmayı plânlıyorlar. Bolu heyeti geri dönüyor. Düzce Heyeti de Bolu'ya geliyor. Bir iki gün teşkilât kurmakla meşgul oluyorlar. Mutasarrıfı da alıp Düzce'ye dönüyorlar. Çerkezler Bakacak'ta Haydar Bey'i öldürmek istiyorlarsa da Hoca Süreyya Efendi'nin müdahalesi ile öldüremiyorlar. Fakat kendisini mükemmel pataklıyorlar, üstünü başını soyuyorlar. Düzce'de nezaret altına alıyorlar.¹⁰⁹

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÖDEVDEN UZAKLAŞTIRILAN VALİ VE MUTASARRIFLAR

Harpur Valisi ali Galip :

29 Ağustos'ta Dersim'de bulunan Ali Galip'e Dahiliye Nazırı Adil Bey, telgraf başında yükselmesine ve tanınmasına yol açacak önemli bir görevi kabul edip etmeyeceğini sormuş; o'da "... hemen kurmay albaylığa ve az sonra mirlivalığa (Paşalığa) yükseltilmem yapılacak olursa ve hükümetin verdiği yeni görevler daha büyük fedakârlığı gerektiriyorsa, memurluğu geçim aracı yapmak zorunda olduğumu, vatan görevinden de kaçamayacağımı arz ederim."¹¹⁰ demiş, Dahiliye Nazırı da "3. Kolordu Kumandanlığı eklenerek Sivas valiliğine atanmanız Heyet-i Vükelâca tensip olunduğundan uygun cevabınızı makine başında beklemekteyim." cevabını vermiş, haberleşme sürdürülmüş ve Ali Galip artan isteklerde bulunmuş, isteklerinin yerine getirilmesi şartı ile görevi kabul etmiş ve nihayet;

¹⁰⁹ Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 140-143.

¹¹⁰ Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 125.

"Nazır Beyefendiye,

C. 1 Eylül 1919

1. Yakalanmaları gerekenler, firar, saklanma, baş kaldırma ve ayaklanma eylemlerinden hangilerini işlemişlerdir. Aralarında hizmette bulunanlar var mı?

2. Aşiretlerden ve hemşehrilerimden ne kadar para ile ne kadar adam kullanabileceğim?

3. Başarı kazanabilmem için yetkimin derecesi ne olacaktır?

4. Halen kolordu Kumandanı veya vekili kimdir?

Cevabınızı makine başında bekliyorum." demiştir.

Bakanlığın cevabı ise şöyledir:

"1. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve arkadaşları baş eğdiklerini ileri sürdükleri halde kıskırtmalara devam ediyorlar. Kendileriyle aynı düşüncede olan memurların göz yummasından yararlanarak güvendikleri alanda serbestçe dolaşıyorlar. Bugün hiçbirinin sıfat ve yetkileri yoktur.

2. Güvendiğiniz kimselerden birkaç yüz süvari ile ansızın gidebilerseniz, orada rastlayacaklarınızı yakalayıp gönderebilirsiniz. Diğerleri doğal olarak kaçacaklardır. Bir daha da oralara yanaşmayacaklardır. Bu süvarilere jandarma ödeneği verilebilir.

3. Vali ve kumandanlık yetkilerinin elinizde toplanması, başarısızlığı sağlayacaktır.

4. Kolordu Kumandanı Selâhattin Bey adında bir albaydır. İstanbul'dan yakında gönderilmiştir."

Yine haberleşmeye devam edilmiş, Dahiliye Nazırını bir an önce hareketi sağlamaya çalışmıştır.

Harbiye ve Dahiliye Nazırları müşterek şifrelerinde "...oralardaki Kürtlerden güvenilen yüz, yüzelli kadar süvariye birlikte alarak, ne için oradan gidildiği hiç kimseye sezdirilmeden Sivas'a, hiç kimsenin beklemediği bir zamanda varıp valiliği ve komutanlığı hemen ele alacak ve oradaki jandarmalarla askerlerin sayıları çok az olmakla birlikte, iyi kullanacak olursanız, karşınızda başka bir kuvvet bulunmayacağı için hemen etkin bir duruma girerek toplantıya meydan vermemiş olacağınız ve orada bulunanlar varsa hemen yakalayıp göz altında İstanbul'a gönderebileceğiniz apaçaktır..." demek suretiyle görevin mahiyetini açıklamışlardır.

Ali Galip 6 Eylül sabahı Malatya'ya gelmiştir. O sırada Malatya Mutasarrıfı Kürt aşiretlerinden biri olan Bedirhanlılardan Halil Rahmi Bey idi. Halil Rahmi, bağımsız bir Kürt Devleti peşinde koşuyordu.

Aynı gün, yani 6 Eylül'de Malatya'ya onbeş Kürt atlısıyla birlikte Bedirhanlılardan Kâmuran, Celadet ve Diyarbakırlı Cemilpaşaoğlu Ekrem de gelmişlerdir. Yanlarında bir yabancı subay da vardır. Bu subay ünlü İngiliz casusu Nowill idi ve Lawrence'in Arabistan'da yaptığını Doğu Anadolu'da Kürtler için yapmak istiyordu. Mutasarrıf Halil Rahmi Bey bunları da karşıladı. Ancak bu gelenler öteden beri karanlık niyetleri belli kişiler olduğundan güvenlik kuvvetlerimizce izleniyorlardı. Nitekim Malatya'ya geldikleri hemen Mustafa Kemal'e duyuruldu. Ancak bunlara birşey yapılamıyordu. Zira ellerinde serbestçe dolaşmaları için İstanbul Hükûmeti'nce verilmiş belgeler vardı.

Böylece Elazığ valisi ile Elazığ vilâyetine bağlı Malatya livasının mutasarrıfı görünüşte elele dolaşıyorlardı, fakat amaçları ayrı idi. Ali Galip'in amacı Mustafa Kemal ve arkadaşlarını tutuklamak, Halil Rahmi'nin ise bu fırsattan faydalanarak bağımsız bir Kürt Devleti kurmaktı.

Ne varki, Binbaşı Nowill ile yerli işbirlikçilerinin ve Malatya mutasarrıfının bağımsız bir Kürt Devleti kurma yolundaki amaçlarını, gözü kişisel çıkarlarıyla bağlanmış Ali Galip dışında, herkes biliyordu.

Ali Galip, 6.9.1919 tarihli teli ile Malatya'ya geldiğini Dahiliye Nazırı'na duyurmuş, "Besni postasını vuran eşkıyanın" yakalanması için sarfedecek paranın nereden alınacağını sormuş, "...Jandarma ödeneği karşılık tutularak mal sandığından ödenmesi gereklidir..." karşılığını almış ve daha sonra "...Kuvvetin miktarı ile hareket zamanını şimdiden kesin olarak saptayamam. Bununla birlikte bir hafta içinde istenilen yöne doğru hareket kastında..." olduğunu bildirmiş, bakanlık hareket gününü öğrenmek istemiş, Vali de "İçinde bulunduğumuz ayın ondördüncü günü yeter kuvvetle haydutların gizlenip yakalanması için Malatya'dan yola çıkmak üzere gerekli tedbirler alınmıştır. Tanrının yardımıyla çarpışmada başarı sağlanacağına güvenilsin. Yalnız yazılarımın karşılıkları ve gerekleri geciktirilmemelidir. 9 Eylül 1919" cevabını vermiştir.

Mustafa Kemal alınan karşı tedbirleri Nutuk'ta ayrıntılı bir şekilde açıklamış ve demiştir ki;

"Daha sonra alınan bilgilerden anlaşıldı ki, Ali Galip ve arkadaşlarına 9 Eylül akşamı haber getirilmiş. Ali Galip geceyi uyumadan hükûmet dairesin-

de geçirmiştir. 10 Eylül'de, yanlarında birkaç jandarma ve silâhli kürtle birlikte, hükûmet dairesinde toplanıyorlar, veznedarın odasına giriyorlar, kasayı açıyorlar, yanlarında götürmek üzere altı bin lira sayıp bir kenara koyuyorlar ve kasaya konmak üzere de şu senedi yazıyorlar :

"Mustafa Kemal ve adamlarının ortadan kaldırılması masraflarını karşılamak üzere, bununla ilgili emre uyularak altıbin lira alınmıştır. 10 Eylül 1919. Halil Rahmi, Ali Galip." demiştir.

İlyas Bey müfrezesinin Malatya'ya yaklaşmakta olduğunu anlaşıldığı bir sırada, Süvari Alay Komutanı, subaylara mutasarrıfın evini hedef gösteriyor. Mutasarrıfın evini sarıyorlar. Telefon tellerini kesiyorlar. Bir hareketin başladığını sezen Halil Bey'in ailesi hükûmet dairesine haber veriyor. hükûmette, para almakla meşgul olan vali, mutasarrıf ve arkadaşları, durumdan haberdar olur olmaz, korku ve telaşla her şeyi unutup ayırdıkları parayı ve yazdıkları senedi de olduğu gibi bırakıyorlar; yanlarındaki adamları ile birlikte hazır bulunan atlarına binerek kaçıyorlar. (Belge 66, 67)

Kaçak Ali Galip ve arkadaşları 10 Eylül gecesini Malatya yakınında Raka köyü'nde, 11 Eylül gecesini de bu köye yarım saat uzaklıktaki bir köyde geçirmiştir.

İlyas Bey 11-12.9.1919 tarihli telgrafında kaçakların durumunu şöyle anlatmaktadır :

"Faruk Bey Kâhta ve çevresinde kaçakları izliyordu. Malatya'ya beş saat uzaklıkta Raka Köyü'nde Kürtlerin toplandıklarını ve şimdi mutasarrıfla arkadaşlarının orada bulunduğunu; Siverek'e kadar olan aşiretlerin birbiri ardınca adı geçen yere gelmekte oldukları ve Dersim aşiretlerine varıncaya değin Kürtlük adına çağrıldığını; Mutasarrıfın düşüncesine göre, ilkin Malatya'ya saldırıp baştan başa yağmaladıktan sonra bütün kuvvetle Sivas'a doğru yürüyeceklerini; Malatya'da bulunan Türkleri öldüreceklerini ve kovacaklarını; bunlar yapılırken Dersimlilerin de Harput'a yürüyeceklerini bildiriyor. Çünkü mutasarrıfın Malatya'dan gitmesi Kürtlük adına kendilerini büyük ölçüde aşağılama ve horlama sayılıyormuş; Vali, bu yağma ve öldürmeden yana olmadığını, fakat mutasarrıfın düşüncesine de engel olamayacağını bildirmiştir. Malatya'ya savaşla girdikleri zaman Kürt bayrağı çekileceği ve yanlarındaki İngiliz binbaşısının da (Mister Nowill) Urfa'da bulunan İngiliz tümeninin gelmeye hazır olduğunu söylediğini bildirilmiş ise de Hacı Bedir Ağa'nın (ünlü Kürt aşiret reisi) bunu kabul etmediği, aşiretlerin de Malatya'nın Kürdistan olduğunda ve Malatya'da Kürt bayrağı çekilmesinde ayak

diredikleri; dün akşam vali Mayatya'ya dönmek istemişse de bırakmadıkları hiçbir ekleme yapılmaksızın bilgilerine sunulur. Koşullar aşağıdadır :

1. Valinin yerine dönmesi;
2. Mutasarrıfın gene eski yerinde kalması;
3. Elazığ'dan gelen erlerin geri gönderilmesi;
4. Valinin yüz silâhlı kürtle Malatya'ya gidildiği zaman taşkınlık yapılmaması ve Sivas'a doğru yürümesi;
5. Aşiretlerden alınan yedi tüfek ve bir tabancanın geri verilmesi¹¹¹

Ali Galip olayı, bir Kürt ayaklanması niteliğini kazanmaya yüz tutunca, görüldüğü gibi, Mustafa Kemal'ciler derhal karşı tedbir alma yoluna gitmişler. Kürtler de baş kaldırmanın kendi yararlarına olmayacağını anlamışlar ve ayaklanmaktan vazgeçmişlerdir. Bunun üzerine Vali Ali Galip ile Mutasarrıf Halil Rahmi kurtuluşu kaçmakta bulmuşlardır.

Kâzım Karabekir'in dediğine göre "Kâhta görüşmesinde Mister Nowill'in İngiliz suvari tümenini celp için Halep'e yazmak önerisini Vali Ali Galip'ten gayrisi kabul ettiği ve bu suretin Kürdistan bağımsızlığıyla sonuçlanacağından korkan Ali Galip'in karşı koyması üzerine vazgeçildiği sonradan anlaşılmıştır. Ali Galip Bey Sivas Kongresi'nin aleyhinde fakat Kürdistan bağımsızlığına taraftar olmadığı ve bunun için Nowill'in önerisini reddettiği sulthan sonra Adapazarı'ndaki Osmanpaşa Harp Divanında ortaya çıktığından Ali Galip Bey beraat kazanmıştır."¹¹²

Ali Galip daha sonra Ankara'ya gelmiş, fakat yüzellilikler listesinin 39. sırasında "Harput Valilerinden Ali Galip" olarak yer almış, yurt dışında vefat etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Ali Galip olayı hakkında "belgeleri gördükten sonra... Ali Galip tarafından yapılan teşebbüsün, Padişahın ve Ferit Paşa Hükûmeti'nin ortak bir teşebbüsü olduğuna şüphe ve tereddüt edenler kalmaz" demek suretiyle Ali Galip'in şahsında Padişahı ve Ferit Paşa Hükûmetinin "alçaklığını" "hainliğini" kanıtlamak için bu olayı çok iyi değerlendirmiştir.¹¹³ Bu olayla Millî Mücadelenin varlığı ve kuvveti, onun liderinin Mustafa Kemal Paşa olduğu bütün dünyaya gösterilmiştir.

¹¹¹ Mustafa Kemal ATATÜRK, NUTUK, Cilt I s: 92, 93.

¹¹² Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 136.

¹¹³ Mustafa Kemal ATATÜRK, NUTUK, s: 95.

Ne varki Ali Galip emekli bir kurmay yarbaydır. İttihat ve Terakki Partisi'nin muhalifi, Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin yandaşıdır. 5 Nisan 1912 tarihinde Kayseri'den milletvekili seçilmiş, bu meclis çok kısa ömürlü olduğundan mebusluk hayatı 23 Temmuz 1912 tarihinde son bulmuştur. Mebusluk ile valilik arasındaki sürede "sevkiyat arabacılığı" yapmıştır.

Vali olarak atandıktan sonra 23 Naziranda Sivas'a gelmiş, Mustafa Kemal'i tutuklatmak için Sivas Valisi Reşit Paşa'yı sıkıştırmış, daha sonra huzuruna çıkarıldığı Mustafa Kemal'in ağır tekdir ve tahkirlerine muhatap olmuş 27 Haziran 1919'da Mustafa Kemal'le tekrar görüşmüş, davranışlarının dış yüzüne önem vermemesini, Mamuretülaziz valiliğini yolunda çalışmak için kabul ettiğini, Sivas'ta buyruk almak için kaldığını ifade etmiştir.

Ankara Valisi Muhittin Paşa :

Ankara Valisi Muhittin, Ali Galip denemesinden sonra ikinci kez Sivas'ı basma, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını ölü-diri yakalama çabasıdadır. Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul istihbarat Merkezi, Vali Muhittin'in Hacıbektaş'ta Çelebi'yi elde etmeye çalıştığını, millî hareketi değıtmak için İngilizlerden çok para sağladığını bildirmiştir. Cebesoy, bunun üzerine Albay Osman'ı bir mektupla Çelebi Efendi'ye gönderir, onun, Vali Muhittin'e yardımcı olmasını önler. Hacıbektaş'ta umduğunu bulamayan Vali Muhittin, Çorum'a gelir, oradaki mutasarrıf Samih Fethi'nin (Tarihçi Turhan Tan) elindeki kuvvetlerle bir baskın düzenlemeye koyulur. Kastamonu'daki 58. Alay Komutanı Mustafa, Vali Muhittin'in yardımına yetişir. Bu kişiler, güçlü durumda olduklarına inanırlar. Vali Muhittin, 14 Eylül 1919'da İçişleri Bakanı'na Ankara şehri dışında, bölge illerinde durumlarının çok iyi olduğunu, az bir kuvvetle millîcilerin etkisiz kılınabileceğini bildirir. İçişleri Bakanı Adil, 15 Eylül'de "Jandarma toplayın, her tedbiri alın ve bunları silahla temizleyin" buyruğunu verir. Heyet-i Temsiliye'de valinin derhal tutuklanıp mevcutlu olarak Sivas'a yollanmasını Cebesoy'dan ister. Kolordu Komutan Vekili Mahmut ve Kurmay Başkanı Hâlis Bıyıktay, valinin peşindedir. Bunlar, ilk meclise giren ve sonra asılan mütegalibeden Keskinli Rıza Bey'in müfrezesini bu işle görevlendirirler, valinin yanındaki jandarma komutanı da tutuklanmayı kolaylaştırır. Vali, Sivas'a yollanır. Alay Komutanı Mustafa Ankara'da alıkonur. Valinin tutuklandığını gören Çorum, derhal İstanbul'la ilişkisini keser, Sivas'a bağlanır. Sivas'ta Vali Muhittin, bir cins "Halk Mahkemesi" görevini yüklenen Heyet-i Temsiliye tarafından sorguya çekilir ve yargılanır. Muhittin, İstanbul Hükümeti'nin hain olduğunu, beni aldattığını şimdi anladım. Şu andan sonra bütün varlığım size bağlıyım." diye savunmasını ya-

par. Heyet-i Temsiliye, düşmanla birleşmeyeceği hakkında kesin namus sözü vermek koşuluyla Muhittin'in İstanbul'a gitmesine izin verilmesini kararlaştırır. Ankara'ya Yahya Galip atanır."¹¹⁴ Muhittin Paşa verdiği sözü tutar.

Trabzon Valisi Galip Bey :

Trabzon Valisi Galip, Karabekir Paşa'ya rağmen, Trabzon ve Bölgesi kuva-yı Millîye Komutanı Halit Bey tarafından yakalanarak Erzurum'a gönderilir.¹¹⁵

Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey :

Vali İbrahim Bey'in, Atatürk'ün öfkesini çeken İstanbul'a gidişini müteakip vali vekâletine Jandarma Kumandanı Osman Nuri Bey bakıyordu. Ali Rıza Paşa Kastamonu valiliğine atanmıştı.

Kastamonu'nun Sivas'a bağlanmasının sağlanması görevi Cebesoy Paşa'ya verilir. O'da Albay Osman'ı görevlendirir. Kastamonu'ya gelen Albay Osman, bir oyuna gelir ve vali vekili jandarma komutanı tarafından tutuklanır. Ama Kastamonu'daki bir iki genç subay, bu oyunu bozar. Albay Osman'ı kurtarıp ötekileri hapsederler. İstanbul'dan yollanan vali Ali Rıza, Zonguldak'a çıkarsa da, tutuklanacağını bildiğinden geri kaçar. Defterdar Ferit, vali atanır.¹¹⁶

Konya Valisi Cemal Bey :

İçişleri Bakanlığı yaptığı sırada ittihatçıların 800 bin Ermeni'yi öldürdüğünü ileri sürerek "Artin Cemal" adını kazanan Cemal, Konya'da validir. Kurnaz bir kişi olan Cemal, millîcilere göz açtırmamakta, Bozkır İsyanı'nın tohumlarını ekmektedir. Ordu müfettişi Cemal Paşa'nın ve Kolordu Komutanı Selahattin'in uzaklaştırılmasında roy oynamıştır. İstanbul ile telgraf haberleşmesi başka yerlerde kesildiği halde, Cemal, demiryolu şirketinin telgrafi sayesinde İstanbul'la zaman zaman bağlantı kurabilmektedir. Hapishanedeki canileri serbest bırakarak, kendine göre bir baskı gücü kurmuştur. İngiliz ve İtalyanlarla ilişkilidir. Cemal'in üzerine Afyon'dan millî müfrezeler gönderilir. Refet Bele'de onu ele geçirmek için Sivas'tan yola çıkar. Bu sırada Cebesoy, Eskişehir'i ağır baskı altında tutmaktadır. Eskişehir'in ele geçirildiği bir telgrafla Konya'ya duyurulur. Refet Bele'nin yola çıktığı bilinmektedir.

¹¹⁴ Doğan AVCIOĞLU, Milli Kurtuluş Tarihi, s: 1219-1220.

¹¹⁵ Doğan AVCIOĞLU, A.g.e. s: 1220.

¹¹⁶ Doğan AVCIOĞLU, A.g.e. s: 1221.

Bu durum, Konya'da millîci gösterilere yol açar. Vali Cemal, korkarak İngilizlere sığınır, onlar da kendisini gizlice İstanbul'a kaçırlar. Atatürk'ün "Damat Ferit'in en büyük eylem adamı ve en önemli dayanak noktası" saydığı Cemal'in kaçıışı, Sivas'ta bir bayram havası yaratır. Atatürk gece saat 3'te Heyet-i Temsiliye üyelerini, müjdeyi vermek için yataktan kaldırır. Konya'ya Hoca Vehbi Efendi vali seçilir.¹¹⁷

Edirne Valisi Salim Paşa :

Trakya-Paşaeli Müdafaa Cemiyeti toplantısı devam ederken Edirne Valisi Salim Paşa Edirne Polis Müdürü Fuat Bey'le birlikte Edirne'den İstanbul'a kaçmıştır¹¹⁸

Bursa Valisi Nemrut Mustafa Paşa :

Vali Gümülcine'li İsmail'in Bursa'dan ayrılmasından sonra Kürt-Nemrut Mustafa Paşa Bursa vali vekili olmuştur. Albay Bekir Sami Bey Mustafa Paşa'yı tutuklayarak 3 Ekim'de İstanbul'a yollar ve aşağıdaki bildiri yayınlamıştır :

"Memleket ve milletin kurtarılması uğrunda dünya tarihinin tanık olmadığı kahramanlıklarla çarpışan yiğit islâm ve Türk dünyasının aziz şehitlerine saldıracı bir dille hakaret ederek saygı göstermekte kusur eden Bursa Valisi Mustafa Paşa'nın, çıkacak esef verici olaylara meydan bırakmamak ve şehitlerin ruhuna karşı vicdani ve millî borcumuzu ödemek üzere, valilik görevinden el çektirilerek İstanbul'a gönderilmiş olduğu ilân olunur."¹¹⁹

Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi :

İstanbul Hükümeti'ne bağlı, İngilizlerden medet uman mutasarrıf Hilmi görevinden uzaklaştırılır. Yerine il saymanı Sabri getirilir. Birkaç gün sonra meçhul şahıs veya şahıslarca tabanca ile vurularak öldürülür.

Niğde Mutasarrıfı Behçet :

16 Eylül'de Niğde Mutasarrıfı Behçet, muhasebeci ve başkomiser tutuklanıp Sivas'a getirilir. Heyet-i Temsiliye'ce sorguya çekilip hiyanetleri saptanır. Komiser ve muhasebecinin işten çıkarılmasıyla yetinilir. Mutasarrıf Beh-

¹¹⁷ Doğan AVCIOĞLU, A.g.e. s: 1222.

¹¹⁸ Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 426, 427.

¹¹⁹ Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 338.

Doğan AVCIOĞLU, A.g.e. s: 1224.

çet'ten namus sözü alınıp İstanbul'a yollanır. Behçet, gider gitmez Kuva-yı Millîye ve Atatürk'e karşı sert yayınlara girer. ¹²⁰

Afyon Mutasarrıfı

İngilizlerden para istediğine dair belgeler ortaya çıkan Afyon Mutasarrıfı da görevden uzaklaştırılmış ve yerine Kadı Efendi getirilmiştir. ¹²¹

BEŞİNCİ BÖLÜM MİLLİ MÜCADELENİN ETKİLERİ

A) 150'LİKLER VE MÜLKİ İDARE AMİRLERİ

150'liklerin listesi aşağıya çıkarılmıştır :

Vahideddin'in Maiyeti

1. Yaver-i Has Kiraz Hamdi
2. Hademe-i Hassa Kumandanı Zeki
3. Hazine-i Hassa müfettişlerinden Kayserili Şaban Ağa
4. Tütüncübaşı Şükrü
5. Serkârin Yaver
6. Yaverandan Erkân-ı Harp Miralay Tahir
7. Seryaver Avni
8. Esbak Hazine-i Hassa Müdürü ve Defter-i Hakani Emni Refik

Kuvve-i İnzibatiye'ye Dahil Kabine Üyeleri

9. Esbak Şeyhülislâm Mustafa Sabri
10. Adliye Nazır-ı esbakı Ali Rüşdi
11. Ziraat ve Ticaret Nazır-ı esbakı Cemal (Artin)
12. Bahriye Nazır-ı esbakı Cakacı Hamdi (Paşa)
13. Maarif Nazır-ı esbakı Rumbeyoğlu Fahreddin
14. Esbak Ziraat ve Ticaret Nazır-ı Kızılhançerli Remzi

¹²⁰ Doğan AVCIOĞLU, A.g.e. s: 1220.

¹²¹ Doğan AVCIOĞLU, A.g.e. s: 1211.

Sevr Muahedesi İmzalayan Heyet-i Murahhasa

15. Maarif Nazır-ı esbakı Hadi (Paşa)
16. Ayândan Şûra-yı Devlet Reis-i esbakı Rıza Tevfik (Bölükbaşı)
17. Bern Sefir-i esbakı Reşat Halis

Kuvve-i İnzibatiye'ye Dahil Olanlar

18. Kuvve-i İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik (Paşa)
19. Yaveri Süvari Yüzbaşısı Bulgar namıyla maruf Tahsin
20. Kuvve-i İnzibatiye Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay Ahmet Refik
21. Kuvve-i İnzibatiye Mitralyöz Kumandanı ve Damat Ferit'in yaveri Tarık Mümtaz
22. Kuvve-i İnzibatiye Kumandanlarından İzmir Kolordusu Kumandanı Ali Nadir (Paşa)
23. Kuvve-i İnzibatiye mensubininin ve Nemrut Mustafa Divanı Harbinden Kaymakam Fettah
24. Kuvve-i İnzibatiye mensubinininin Çopur Hakkı

Mülkiye ve Askeriyeden

25. Esbak Bursa Valisi Gümülcinelî İsmail
26. Ayândan Konyalı Zeynelabidin
27. Cebelibereket Mutasarrıf-ı esbakı Fanizade Mesut
28. Hürriyet ve İtilâf Fırkası Lideri Miralay Sadık
29. Malatya Mutasarrıf-ı esbakı Bedirhani Halil Rahmi
30. Esbak Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü
31. Esbak Divan-ı Harp Reisi Nemrud Mustafa (Paşa)
32. Uşak Belediye Reisi Hulusi
33. Adapazarı Kaymakam-ı esbakı Hain Mustafa
34. Tekirdağ Müfti-i esbakı Hafız Ahmet
35. Afyonkarahisar Mutasarrıf-ı esbakı Sabit
36. Gaziantep Mutasarrıflığı'nda bulunmuş Celâl Kadri

37. Hürriyet ve İtilâf Kâtibiumumisi Adanalı Zeynelabidin
38. Mülga Ayândan Evkaf Nazır-ı esbakı Vasfi Hoca
39. Harput Vali Vekili esbakı Ali Galip
40. Sabık Bursa Müftüsü Ömer Fevzi
41. Bursa Vali Vekili esbakı Aziz Nuri
42. İzmir Kadı Müşavir-i sabıkı Ahmet Asım
43. Esbak İstanbul Muhafızı Natık
44. Dahiliye Nâzır-ı esbakı Ayândan Adil
45. Dahiliye Nâzır-ı esbakı Ayândan Mehmet Ali
46. Esbak Edirne Valisi ve Şehremini Vekili Salim (mirimiran)
47. Kütahya'da Yunanlılara Mutasarrıflık eden Hoca Rasihzade İbrahim
48. Adana'da Vekillik eden Abdurrahman
49. Karahisarışarki Mebus-u esbakı Ömer Fevzi
50. İşkenceci namıyla maruf Mülazım Adil
51. İşkenceci namıyla maruf Mülazım Refik
52. Esbak Kırkağaç Kaymakamı Şerif
53. Esbak Çanakkale Mutasarrıfı Mahmut Mahir
54. İstanbul Merkez Kumandan-ı esbakı Emin
55. Kilis'te Kaymakamlık eden Sadullah Sami
56. Esbak Dahiliye Nezareti Davavekili ve Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri

Ethem ve Avanesi

57. Çerkez Ethem
58. Ethem'in biraderi Reşit
59. Ethem'in biraderi Tevfik
60. Kuşçubaşı Eşref
61. Kuşçubaşı Eşref'in biraderi Hacı Sami
62. İzmirli sabık Akhisar Kumandanı Yzb. Küçük Ethem

63. Düzceli Mehmet oğlu Sami

64. Burhaniyeli Halil İbrahim

65. Susurluk'tan Demirkapılı Hacı Ahmet

Çerkez Kongresi'ne Murahhas Olarak Katılanlar

66. Hendek kazasının Sülbüllü karyesinden Bağ Osman

67. İzmir Mutasarrıf-ı esbakı İbrahim Hakkı

68. Beraev Sait

69. Berzek Tahir

70. Adapazarı'nın Harmantepe karyesinden Maan Şirin

71. Söke Ereğlisi'nin Teke karyesinden Koca Ömer oğlu Hüseyin

72. Adapazarı'nın Talustanbey köyünden Bağ Kamil

73. Hamte Ahmet

74. Maan Ali

75. Kirmastinin Karaosman karyesinden Harunreşit

76. Eskişehirli Hızır Hoca

77. Bigalı Nuri Bey oğlu İsa

78. Adapazarı'nın Şahibey karyesinden Kâzım

79. Gönen'in Tuzakçı karyesinden Lampat Yakup

80. Gönen'in Bayramıç karyesinden Kumpat Hafız Sait

81. Gönen'in Keçeler karyesinden mütekait Binbaşı Ahmet

82. İzmir'de Davavekili Sait

83. Şamlı Ahmet Nuri

Polisler

84. Esbak İstanbul Polis Müdürü Tahsin

85. Esbak İstanbul Polis Müdür Muavini Kemal

86. Emniyetiumumiye Müdür Muavini Ispartalı Kemal

87. Esbak İstanbul Polis Müdüriyeti Birinci Kısım Başmemuru Hafız

Sait

88. Esbak İstanbul Polis Müdüriyeti Birinci Şube Müdürü Şeref
89. Sabık Arnavutköy Merkez Memuru Hacı Kemal
90. Sabık Polis Başmemurlarından Namık
91. Şişli Komiseri Nedim
92. İzmir Merkez Memuru, Edirne Polis Müdürü ve Yalova Kaymakamı Fuat
93. Adana'da Polis Müdürlüğü eden Yolgeçenli Yusuf
94. Unkapanı Merkez Memur-u sabıkı Sakallı Cemil
95. Büyükdere Merkez Memur-u sabıkı Mazlum
96. Sabık Beyoğlu İkinci Komiseri Fuat

Gazeteciler

97. Serbesti gazetesi sahibi Hürriyet ve İtilâf azasından Mevlânzade Rıfat
98. Türkçe İstanbul gazetesi sahibi Sait Molla
99. İzmir'de Müsavat gazetesi sahibi ve eski muharriri, darülhikmet azası İzmirli Hafız İsmail
100. Aydede gazetesi sahibi ve Posta Telgraf Müdür-i Umumi esbaki Refik Halit
101. Bandırma Adalet gazetesi sahibi Bahriyeli Ali Kemal
102. Edirne'de Teemin ve Elyevm, Selânik'te Hakikat gazeteleri sahibi Neyir Mustafa
103. Eski Köylü gazetesi Muharriri Ferit
104. Alemdar gazetesi sahibi Refi Cevat
105. Alemdar gazetesi sahibi Pehlivan Kadri
106. Adana'da Ferda gazetesi sahibi Fanizade Ali İlmi
107. Balıkesir'de İrşad gazetesi sahiplerinden Trabzonlu Ömer Fevzi
108. Halep'te Doğru Yol gazetesi sahibi Hasan Sadık
109. Köylü gazetesi sahibi ve müdürü İzmirli Refet

Öteki Kişiler

110. Tarsuslu Kamil Paşazade Selami

111. Tarsuslu Kamil Paşazade Kemal
112. Süleymaniyeli Kürt Hakkı
113. Mustafa Sabri Hoca'nın oğlu İbrahim Sabri
114. Fabrikatör Bursalı Cemil
115. İngiliz casusu meşhur Çerkez Ragıp
116. Fransız zabıtlığı yapan Haçinli Kazak Hasan
117. Eşkîya Reisi Süngülü Davut
118. Binbaşı Çerkez Bekir
119. Bursalı Fabrikatör Cemil'in kayınbiraderi Necip
120. İzmir sabık Umur-u İslâmiye Müfettişi Ahmet Hulusi
121. Uşak'ta Madanoğlu Mustafa
122. Gönen'in Tuzakçı karyesinden Yusuf oğlu Remzi
123. Gönen Bayramıç karyesinden Hacı Kasım oğlu Zühtü -
124. Gönen Balcı karyesinden Kocagözün Osman oğlu Şakir
125. Gönen Muratlar karyesinden Koç Mehmetoğlu Koç Ali
126. Gönen'in Ayvacık karyesinden Mehmet oğlu Aziz
127. Gönen Keçeler karyesinden Bağcılı Ahmet oğlu Osman
128. Susurluk Yıldız karyesinden Molla Süleymanoğlu İzzet
129. Gönen'in Muratlar karyesinden Hüseyin oğlu Kâzım
130. Gönen'in Balcı karyesinden Bekir oğlu Arap Mahmut
131. Gönen'in Rüstem karyesinden Gardiyan Yusuf
132. Gönen'in Balcı karyesinden Ömer oğlu Eyüp
133. Gönen'in Keçeler karyesinden Talustan oğlu İbrahim Çavuş
134. Gönen'in Balcı karyesinden Topallı Şerif oğlu İbrahim
135. Gönen'in Keçeler karyesinden Topal Ömer oğlu İdris
136. Manyas'ın Bolcağaç karyesinden Kurhoğlu İsmail
137. Gönen'in Keçeler karyesinden Muhtar Hacı oğlu İshak
138. Marmara'nın Kayapınar karyesinden Yusuf oğlu İshak

139. Manyas'ın Kızlık karyesinden Ali Bey oğlu Sabit
140. Gönen'in Balcı karyesinden Veli oğlu Selim
141. Gönen'in Çerkez Mahallesi'nden makineci Mehmet oğlu Osman
142. Manyas Değirmenboğazı karyesinden Kadir oğlu Kamil
143. Gönen'in Keçidere karyesinden Hüseyin oğlu Galip
144. Manyas Hacıyakup karyesinden Çerkez Sait oğlu Salih
145. Manyas'ın Hacıyakup karyesinden maktul Şevket'in biraderi İsmail
146. Gönen Keçeler karyesinden Abdullah oğlu Deli Kasım
147. Gönen'in Çerkez Mahallesi'nden Hasan Onbaşı oğlu Kemal
148. Manyas'ın Değirmenboğazı karyesinden Kadir oğlu Kamil'in biraderi Kâzım Efe
149. Gönen'in Kızlık karyesinden Pallaç oğlu Kemal
150. Gönen'in Keçeler karyesinden Tuğ oğlu Mehmet

Bu listenin 25. sırasından 56. sırasına kadar olanlar "Mülkiye ve Askeriyeden" başlığı altında toplanmıştır.

26. sırada yeralan "Ayândan Konyalı Zeynel Abidin"
28. sırada yeralan "Hürriyet ve İtilâf Fırkası Lideri Miralay Sadık"
31. sırada yeralan "Esbak Divan-ı Harp Reisi Nemrud Mustafa (Paşa)"
32. sırada yeralan "Uşak Belediye Reisi Hulusi"
34. sırada yeralan "Tekirdağ Müfti-i esbaki Hafız Ahmet"
37. sırada yeralan "Hürriyet ve İtilâf Kâtibiumumisi Adana'lı Zeynelabidin"
38. sırada yeralan "Mülga Ayân'dan Evkaf Nazır-ı esbaki Vasfi Hoca"
40. sırada yeralan "Sabık Bursa Müftüsü Ömer Fevzi"
42. sırada yeralan "İzmir Kadı Müşavir-i sabıkı Ahmet Asım"
43. sırada yeralan "Esbak İstanbul muhafızı Natık"
44. sırada yeralan "Dahiliye Nâzır-ı esbaki Ayândan Adil (Babîâli kaleminden yetişen, Defter-i Hakani Emimi olan, iki defa Dahiliye Nâzırlığı yapan kimse)¹²²

¹²² İlhami SOYSAL, 150'likler s: 269.

45. sırada yeralan "Dahiliye Nâzır-ı esbakı Ayân'dan Mehmet Ali"

49. sırada yeralan "Karahisarşarki Mebus-u esbakı Ömer Fevzi"

50. sırada yeralan "İşkenceci namıyla maruf Mülâzım Adil"

51. sırada yeralan "İşkenceci namıyla maruf Mülâzım Refik"

54. sırada yeralan "İstanbul Merkez kumandan-ı esbakı Emin" in mülki idare amirliği ile ilgilerinin olmadığı, unvanlarının incelenmesinden anlaşılmaktadır.

25. sırada yeralan "Esbak Bursa valisi Gümülcineli İsmail" (Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin kurucusu ve ikinci başkanlığından Bursa vali vekilliğine atanan bir politikacıdır.)

26. sırada yeralan "Cebeli Bereket Mutasarrıf-ı esbakı Fanizade Mesut"u

(Ferda Gazetesi'nin sahibi Fanizade Ali İlmi'nin kardeşi, Fransızlar tarafından Cebeli Bereket (Osmaniye) mutasarrıf atanmıştır)¹²³

29. sırada yeralan "Malatya Mutasarrıf-ı esbakı Bedirhâni Halil Rahmi"yi

(Bedirhani Halil Rahmi, Bedirhan Paşa'nın oğlu olup Davutpaşa Rüştiye Mektebi'nden mezundur. Arapça ve Türkçeyi okur yazar, Farsça ve Kürtçe konuşur. Harran Sancağı tahrirat kaleminde göreve başlamıştır. Aynı yerde bir süre çalıştıktan sonra Nablus ve Akka Sancağı tahrirat müdüriyetlerinde, Bağdat vilâyeti mektupçuluğunda, Musul vilâyeti tahrirat müdüriyetinde görev yapmış, Çine kazası kaymakam vekilliğinde bulunmuş, 10 Mart 1329 mutasarrıf olmuş 12 Mart 1335'de Malatya Mutassarrıflığı'na atanmış ve Eylül 1919'da yurt dışına kaçmıştır.)¹²⁴

30. sırada yeralan "esbak Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü"yü (İzmir Ceza İstinaf Mahkemesi Reisi iken Manisa Mutasarrıflığı'na atanmış bir kimse-dir.)¹²⁵

35. sırada yeralan "Afyonkarahisar Mutasarrıfı esbakı Sabit"i (Büyük Millet Meclisi'nde yapılan müzakerelerde, Dahiliye Vekili Ferit Bey'in "Yunanlıların Afyonkarahisar eski mutasarrıfı Sabit Çıkarma cetveline koyuyo-

¹²³ İlhami SOYSAL, 150'lik s: 277.

¹²⁴ İçişleri Bakanlığı arşivinden yararlanılmıştır.

¹²⁵ Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 318.

B. N. KAYGISIZ, Bir Roman Gibi s: 160.

ruz” dediği başkaca bir bilgi vermediği milletvekillerinin de ek bilgi vermedikleri kimse)¹²⁶

36. sırada yer alan “Gaziantep Mutasarrıflığında bulunmuş Celâl Kadri”yi (Büyük Millet Meclisi’nde yapılan müzakerelerde İçişleri Bakanı Ferit Bey’in Fransızların Ayıntap Mutasarrıfı Celal Kadri, çıkarma cetveline” dediği bir milletvekilinin de “Ayıntap Mutasarrıfı esbaki Celal Kadri var. Bunu iskat cetveline koyduk diyorsunuz. Ayıntap’ta yapmadığı fenalık kalmadı. Elyevm halep’te aleyhimize gazete çıkarıyor ve elyevm teşkilâtı hafiyenin reisidir. Bu adamı iskat cetveline koydum diyorsunuz, bunun gibi aynı vaziyette bulunan Osman Beyzade Mesut. Bu iskat defterine dahildir. Binaenaleyh herhalde Celal Kadri Bey’in bu yüz kişilik deftere dahil olmasını teklif ediyorum. Çünkü iskat defterinden korkuyorum ki; bunlar ilerde yine memlekete gelecekler ve Türk tabiyetine geçeceklerdir. Binaenaleyh iskat defterinden 150 kişilik deftere geçsinler ve bu suretle memleket dahiline girmesinler. Bunlar o yüzelli kişilik listedekiler kadar memlekete fenalık etmiş adamlardır. Ona göre karar verelim.” dediği, İçişleri Bakanı Ferit Bey’in (devamla) “Beyefendinin buyurdukları vechile Celal Kadri’yi iskat defterine koyduk, niçin? Çünkü; bugün elân muahedededen sonra Fransız istihbarât vazifesiyle Halep’te meşguldür. Bunun için onu iskat ediyoruz.” sözünü söylediği,¹²⁷ Lohânizade M. Nurettin’in “...Antep halkı millîyetçi ve muhalif olmak üzere ikiye ayrıldı. Mutasarrıf Celal Bey’de dahil olduğu halde muhaliflerin çoğu Antep ileri gelenleriyle âlimleri ve bunların etrafında olan bir takım akılsız cahillerdi.”¹²⁸

“Abdo Efendi’nin Halep’e kaçması üzerine izdirabzade Celâl Kadri, mutasarrıflık makamını işgal ettikten sonra Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Kel Ahmet ve avanesi, Ermenilerle yanyana beraber çalışarak dindaşlarına karşı yapmadıkları fenalık bırakmamış yüzlerce, masum günahsız Türk’ü birer bahane ile hapishanelerde dayaklar altında inim inim inletmiştir.

Hükümeti idare ettikleri sırada İslâm ve Ermenilerden oluşan 400 kişilik bir jandarma kuvveti kurularak civar köylülerin en zenginlerini birer bahane ile Antep’e getirterek (Güya Kuva-yı Millîye’ye erzak verdikleri için) servetleri ölçüsünde para cezasına mahkûm edildi. Bir çoklarından (50) ile (500) madeni altın alındı. Büyük çiftlik sahibi bazı zavallı kişilerin evleri yıkılarak ve bir çok köylülerin malları ve hayvanları zorla alınarak Antep’e getirildi.

¹²⁶ İlhami SOYSAL, A.g.e. s: 83.

¹²⁷ İlhami SOYSAL, A.g.e. s: 148.

¹²⁸ Lohânizade M. Nurettin Gaziantep Savunması, s: 29.

Bundan sonra Ankara Anlaşması uyarınca Antep ve Kilis'in Türklere teslim edilmesi ve Fransızların şehri boşaltmaya başlaması üzerine vatan hainleri olan bu adamlar derhal Ermenilerle beraber Halep'e kaçtılar ve halen oradadırlar." ¹²⁹ dediği Mustafa Güzelhan'ın ifadesine göre mutasarrıflığı kabul nedeni olarak "O sıralarda Antep Hükûmet-i muvakkatesinin başına Fransızlar bir Ermeni'yi geçirmeyi düşünüyorlardı. Ben iyi Fransızca bildiğimden Fransızlarla Türkler arasında teması sağlayan şahıslardan biri de bendim. Hükûmet-i Muvakkate'nin başına bir Ermeni geçecek olursa, düşmanımız Ermeniler çok büyük bir koz ve imkâna kavuşacaklarından, büyük endişe duyuyordum. Bu takdirde Türkler ezilecek ve Türklerin harbe hazırlanmasına imkân verilmeyecekti. Bu sırada, nasıl oldu bilmem Fransızlar mutasarrıf olmayı bana teklif ettiler; Ben de Ermenilerin korkusundan kabul etmek zorunda kaldım." ¹³⁰ diyen, İstanbul Darülfünun'dan mezun, Birinci Cihan Savaşı yıllarında Antep Ticaret İdadisi'nde tarih, coğrafya öğretmenliği yapan 150'liklerin affından sonra Gaziantep'e gelip ölünceye kadar (6 Haziran 1963) avukatlık yapan, Mustafa Güzelhan'ın "Celâl Bey'in mutasarrıflığı zamanında memleket içinde bulunan bir çok silahlar hep toprağa gömülmüş, saklanmış, Fransızlara teslim edilmemişti. Yani hükümet-i muvakkatanın ekseri jandarması, polisleri, hep Antep'li Türklerdendi. Bunlar geceleri gizli gizli, saklanmış silahları, cephaneleri, hep şehir dışında bulunan millî Türk kuvvetlerine kaçırmakta devam ediyorlardı. Eğer idare Türklerde olmasaydı bu işler yapılamazdı." düşüncelerini belirttiği kimse.)

39. sırada yeralan "Harput Vali Vekili esbakı Ali Galip"i (Harbiye mezzunu, emekli Kurmay Yarbay, Kayseri Milletvekili, sevkıyat arabacısı) ¹³¹

41. sırada yeralan "Bursa Vali Vekili esbakı Aziz Nuri"yi (Bursa'nın işgali döneminde Yunanlılar adına yönetime el koyan 17 Nisan 1922 — 8 Eylül 1922 tarihleri arasında vali vekilliği yapan Yeşilzade Aziz Nuri Bey diye tanınan kimsedir.) ¹³²

47. sırada yeralan "Kütahya'da Yunanlılara mutasarrıflık eden Hoca Rasihzade İbrahim"i
(Hakkında bilgi bulunamamıştır.)

¹²⁹ Lohnânizade M. Nurettin Gaziantep Savunması, s: 200, 201.

¹³⁰ Mustafa GÜZELHAN Gaziantep kültür dergisi 68 sayılı nüshası.

¹³¹ Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 120.

¹³² Çekirge Dergisi (OLAY Gazetesinin Eki) 22 Aralık 1990 s: 10.

¹³² Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 318

48. sırada yeralan "Adana'da vekillik eden Abdurrahman"ı (Vali Celal Bey'den sonra Mektupçu Süleyman (Çelik) Bey'in ve Defterdar Tevfik Bey'in vali vekilliğini kabul etmemesi üzerine vali vekili olan vilâyet idare heyeti üyelerinden Bağdatlı Abdurrahman Bey'dir. Fransızların istediği şekilde valilik yapmıştır.¹³³ Ankara Anlaşması'na karşı olan General Dufieu'nun Adana'dan ayrılırken birlikte götürdü kimsedir.)

55. sırada yeralan "Kilis'te Kaymakamlık eden Sadullah Sami'yi (1336 Ağustos ayı sonlarında Kaymakam Vekili Kadı Sadık Efendi ile Malmüdüdü Tahir Efendi Kilis Düyun-u Umumi sandığında toplanan 60 000 lira kadar parayı kuva-yı Millîye'ye gönderince Kilis yöneticilerinin görevlerine Fransızlar tarafından son verilmiştir.

Kaymakamlığa evvelâ eşraftan Canboladzade Abdullah ve belediye ri-yasetine Salih Efendizade Doktor Sadullah, Müdde-i Umumilîğe kardeşi Galip Bey'ler getirilmiştir. Bir müddet sonra Kaymakam Abdullah Bey'le Sadullah Bey arasında hasıl olan geçimsizlik ve rekabet üzerine Abdullah Bey kaymakamlıktan çıkarılarak yerine rakibi Sadullah Bey geçirilmiştir.)¹³⁴

67. sırada yeralan "İzmit Mutasarrıfı esbak Hakkı"yı (1922 yılbaşında Kral Konstantine İzmir Çerkez Kulübü Başkanı olarak iyi dileklerini sunmuştur.¹³⁵ Yunan ordusunun taarruza geçmesi üzerine ve İzmit Mutasarrıfı İbrahim'in yaptığı kötü propaganda yüzünden millî kuvvetlerin çoğunun dağıldığı anlaşılmıştır.¹³⁶ Karamürsel ilçesindeki Çerkez İbrahim, Adapazarı Meclis-i Umumi ve encümen azası iken Ferit Paşa tarafından İzmit Mutasarrıflığı'na tayin olunmuştur. Mutasarrıflığa getirilişinde çeşitli rivayetler vardır. Anzavur Ahmet mi? tayin etmiştir yoksa kendisi Anzavur'a dayanarak zorla mı işgal etmiştir? Veyahut Damat Ferit mi tayin etmiştir?)¹³⁷ (İçişleri Bakanlığı Arşivi'nde bir bilgiye rastlayamadım.)

Avni Öztüre'ye göre Çerkez İbrahim Anzavur tarafından İzmit'e mutasarrıf vekili olarak 1920 yılında atanmıştır. Çerkez İbrahim'den yüz bulan Çerkez, abaza gibi Müslümanlar İzmit'te çok zulüm yapmışlardır.¹³⁸ İngiliz mümessili Kaptan Lister'le beraber İzmit'te pek çok dolap çevirmiştir.

¹³⁴ İbrahim Hakkı KONYALI, Abideleri ve kitabeleri ile Kilis tarihi, s: 183, 184.

¹³⁵ İbrahim Ethem AKINCI, Demirci Akıncıları s: 171.

¹³⁶ Rahmi APAK, A.g.e. s: 172.

¹³⁷ Rifat YÜCE, İzmit Tarihi ve Rehberi s: 78, 80, 232, 233.

¹³⁸ Avni ÖZTÜRE, Nicomedia (İZMİT) Tarihi, s: 143-160.

Mustafa Kemal Paşa 1.5.1336 tarihinde gizli celse yapan mecliste verdiği izahatta “..Ezcümle İzmit'te Suat Bey namında bir mutasarrıf vardı. İngiliz İbrahim namıyla bir başka mutasarrıf vardır. Bu zat İngilizlerle beraber İzmit'ten Şarka doğru birtakım ifradat kanalları açtı...” dediği kimsedir.)

92. sırada yeralan “İzmir Merkez Memuru, Edirne Polis Müdürü ve Yalova Kaymakamı Fuat”tı
(Meclis müzakerelerinde İçişleri Bakanı Ferit Bey'in “Edirne Polis Müdürü, Yalova Kaymakamı Fuat dediği kimse)¹³⁹

Mülki idare amiri olarak kabul etmek mümkün değildir.

33. sırada yeralan “Adapazarı Kaymakamı esbakı Hain Mustafa” (1907 yılında Mektebi Mülkiye'yi bitirmiştir. Çeşitli ilçelerde kaymakamlık yapmıştır. 1919 yılı başında atandığı Adapazarı kaymakamlığından ayrılmış, Edirne'de İstatistik Müdürü olmuştur. Hürriyet ve İtilâf Partisi militanı olması hasebiyle Millî Mücadeleye karşı idi. Te'min gazetesindeki yazıları ve yaptığı propagandalarla Edirne halkını zehirleme gayretlerinden geri kalmamıştır.

Millî mücadele kazanıldıktan sonra Yunanistan'a kaçtı. Yüzellilik listenin 33. sırasında “Adapazarı Kaymakamı Hain Mustafa” adı ile geçmiştir.)¹⁴⁰

Kâmil Erdeha “Edirne'de Te'min, halen (1924) Selânik'te Hakikat gazetesi sahibi Neyyir Mustafa'nın yüzellilik listenin 102. sırasında yeraldığından bahseder.

(Yüzellilik liste iki defa mı yazıldı? bilemiyorum.)

46. sırada yeralan “Esbak Edirne Valisi ve Şehremini Vekili Salim (Mirimiran)”

(Mülkiye mezunu olup, çeşitli yerlerde kaymakamlık, mutasarrıflık yapmış, İstanbul belediyesinde çeşitli görevlerde bulunmuş, Edirne Valiliği yapmış, Edirne halkının Millî Mücadele safında yer alması üzerine İstanbul'a kaçmış, İstanbul Şehremini vekilliğine atanmış, Mirimiran (Paşa) rütbesi elde etmiş, Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin dirilmesinde önemli rol oynamıştır.)¹⁴¹

52. sırada yeralan “Esbak Kırkağaç Kaymakamı Şerif”

(1907 mülkiye mezunu, Gürün, Suşehri, Karcasu kaymakamlıklarında bulunmuş, Kırkağaç kaymakamı iken Kırkağaç'ın işgali sırasında Yunanlılarla

¹³⁹ İlhami SOYSAL, A.g.e. s: 148.

¹⁴⁰ Ali ÇANKAYA, A.g.e. s: 1139.

¹⁴¹ İlhami SOYSAL, A.g.e. s: 289, 290.

işbirliği yapmış, büyük zaferden sonra Yunanlılarla birlikte Yunanistan'a kaçmış vatana ihanetinden dolayı 150'likler listesine girmiştir.)¹⁴²

53. sırada yeralan "Esbak Çanakkale Mutasarrıfı Mahmut Mahir" (1888'de mezun olmuş, Basra vilâyetinin, Şatrat-ül-Mütefik kazasında arkeolojik kazılar yapan Fransızlarla beraber çalışmış, tarih-coğrafya öğretmenliği yapmış, İzmir vilâyeti maiyet memurluğundan sonra Köyceğiz, Çal, Yanya, Peklin, İncesu, Develi, İskenderun, Kamilnos, Yenipazar, Nevşehir, Ayvalık, Aynaroz, Sayda kazalarında kaymakamlık yapmış, 1905 yılında azledilmiş, 3 yıla yakın açıkta kaldıktan sonra mutasarrıflığa terfi ettirilmiş, Necid, Hudeyde, Dedeğaç mutasarrıflıklarında bulunmuş, Balkan Harbi sebebiyle tayin edildiği Oraç'a gitmeyerek açık maaş almış, 1915'te emekliye sevk edilmiş, (16 Aralık 1918'de) Mersin, İzmit, Gelibolu, Afyon Mutasarrıflıkları yapmış, İstanbul Hükümeti lehinde, Millî Mücadele aleyhinde faaliyette bulunması nedeniyle halkın aldığı tedbirler sonucu Afyon Kadısı'nı vekil bırakarak Afyon'dan ayrılmış, daha sonra Çanakkale Mutasarrıflığı'na getirilmiş, 30 Kasım 1921 tarihinde görevinden azledilmiş, daha sonra şehzadelere muallimlik yapmıştır.)

56. sırada yeralan "Esbak Dahiliye Nezareti Dava vekili ve Bolu mutasarrıfı Osman Nuri" (Mülkiye mezunudur. Ayvalık kaymakamı iken, Yunanlıların Ayvalığı işgal etmesine yardımcı olmuş, buna mükâfaat olarak Balıkesir Mutasarrıflığı'na atanmış fakat Kuvayı Milliyeciler Balıkesir'e sokmamış, daha sonra Ali Galip'in talebi üzerine Dersim Mutasarrıflığı'na atanmış, Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta alıkonulmasını emretmiş, fakat Mazhar Müfit Kansu'nun araya girmesiyle İstanbul'a geri gönderilmiştir. Bolu Mutasarrıfı iken Kuva-yı Milliyecileri Bolşeviklikle suçlamıştır. Bolu, Düzce ve Hendek ayaklanmasını desteklemiştir. Ayaklanmalar bastırılınca İstanbul'a kaçmıştır. Tanınmış bir politikamızın (Orhan Eyüboğlu) babasıdır.¹⁴³

11. sırada yeralan "Ziraat ve Ticaret Nazırı Esbak Cemal (Artin)" (Mülkiyenin yüksek kısmında bir süre okumuş Ünye, Midyat, Avanos, Bala, Hamidiye, Divriği, Nevşehir, Alaiye kaymakamlıklarında, Kerkük, Havran, Kayseri, İzmit, Bolu mutasarrıflıklarında Mamüretülaziz (Elaziğ), Konya valiliklerinde bulunmuş, Birinci Damat Ferit Paşa kabinesinde, Dahiliye Nazırı olmuştur. İngiliz Muhipler Cemiyeti kurucusu, koyu itihatçı düşmanı, Ermeni taraftarlarını da geride bırakarak 800 000 Ermeninin katledildiğini

¹⁴² Ali ÇANKAYA, A.g.e. s: 1121.

¹⁴³ İlhami SOYSAL, A.g.e. s: 291, 292.

Kâmil ERDEHA, A.g.e. s: 140, 141.

söylemiş, Artin Cemal lâkabını almış, ikinci Konya valiliği sırasında milli mücadele taraftarı subayları Konya'dan uzaklaştırmak istemiş, Sivas Kongresine delege gönderilmesini engellemiştir. Tutuklanacağını anlayınca İstanbul'a kaçmıştır. Sadaret müsteşarlığına atanmıştır. Ferit Paşa'nın beşinci kabinesine Ticaret ve Ziraat Nazırı olarak girmiştir. Sevr Anlaşmasını onaylayanlardandır. Keşmir soyadını almıştır.)¹⁴⁴

150'likler listesi içerisinde meslekten mülki idare amiri olanlar, "Adapazarı Kaymakamı Esbak Hain Mustafa", "Esbak Çanakkale Mutasarrıfı Mahmut Mahir", "Esbak Dahiliye Nezareti Dava Vekili ve Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri", "Esbak Edirne Valisi ve Şehremini Vekili Salim", "Ziraat ve Ticaret Nazırı Esbak Cemal (Artin)", "Esbak Kırkağaç Kaymakamı Şerif"ten ibarettir.

150'likler listesi İçişleri Bakanlığında hazırlanmıştır. İçişleri Bakanlığının o zamanın heyecanı içinde "hain"lerini liste dışında bırakacağına ihtimal verilmemektedir. Herkes kendi "hain"ini daha iyi bilir.

Bununla beraber listede olanların listede olmayan bazı kimselerden daha çok vatan haini olduğu hususunun tartışma götürdüğüne inanılmaktadır.

Nitekim meclis müzakerelerinde Üsküdar Mutasarrıfı daha sonra Bursa Valisi olan Ziver Bey'in hainliklerinden bahsedilmiş olmasına rağmen listeye alınmadığı görülmüştür.

150'liklerin Atatürk'ün sağlığında affedilmiş olmaları da bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

B) T.B.M.M.'NİN İDARECI ÜYELERİ

İstanbul'dan (Meclis-i Mebusan'dan) katılan mebuslarla birlikte 404 kişiden oluşan ilk T.B.M.M.'nin üyelerinden 50'sini idareciler oluşturmaktadır.

Bu idareci kökenli milletvekillerine ait liste aşağıda verilmiştir.

Adı, Soyadı	Görevi	Milletvekilliği Yaptığı Dönem ve İller
Zekai APAYDIN	Eskişehir Mutasarrıflığı	I. II. Adana, III. IV. V. Diyarbakır
Bekir Sami KUNDUH	Halep Valisi	I. Amasya, II. Tokat
Ömer Mümtaz TANBI	İdareci (Mülkiye)	I. II. ANKara
Ali Vefa SEYHANLI	Korkuteli Kaymakamı	I. Antalya
Tahsin ŞEN	Bozdoğan Kaymakamı	I. II. III. IV. V. Aydın

¹⁴⁴ İhhami SOYSAL, A.g.e. s: 272 273.

Adı, Soyadı	Görevi	Milletvekiliği Yaptığı Dönem ve İller
Atıf BEYAZIT	Diyadin Kaymakamı	I. Beyazıt
Ali ULVİ	Kayseri Mutasarrıfı	I. Beyazıt
Şevket CANDENER	Tefenni Kaymakamı	I. Burdur
Faik ÖZTRAK	Dahiliye V. Teftiş Kurulu Gn. Md.	I. Cebeli Bereket, II. III. IV. V. VI. VII. Tekirdağ
Fuat Bey	Mülkiye Müfettişi	I. Çorum
Hakkı Behiç BAYIÇ	Bilecik ve Akka Mut.	I. Denizli
Kadri ÜÇÖK	Muş Mutasarrıfı	I. Diyarbakır
Nuzhet SARAÇOĞLU	Çemişgezek Kaymakamı	I. Ergani
Necip SOYDAN	Raha Kaymakamı	I. Ertuğrul
Emin SEMİLİ	Pülümür Kaymakamı	I. Erzincan
Tevfik KÜTÜKBAŞI	Mülkiye Kaymakamı	I. Erzincan
Zihni ORHAN (Asker)	Bitlis Valiliği	I. Erzurum
Fikri Faik GÜNGÖREN	Eğir Kaymakamı	I. Genç
Mehmet CELAL	Kulp Kaymakamı	I. Genç
İbrahim ARVAS	Şemdinli Kaymakamı	I.
Mazhar Müfit KANSU	Bitlis ve Elazığ Valisi	I. Hakkâri, II. III. IV. V. Denizli, VI. VII. Artvin
Neşet ÖZERCAN	İzmit Mutasarrıfı Sabıkı	I. İstanbul II. III. Aksaray
Tahsin UZER	Suriye Valisi	I. İzmir, Malta'dan II. Ardalan, IV. Konya, III. V. Erzurum
Fuat CARIM	Adapazarı Kaymakamı	I. İzmit
Hamdi Namık GÖR	Geyve Kaymakamı	I. İzmit
Sırrı BELLİOĞLU	Amasya Mutasarrıfı	I. İzmit
Tahir BARLAS	Adapazarı Kaymakamı	I. İzmit, 27.12.1336 da istifa
Mesud BENLİ	Mülkiye Kaymakamı	I. Karahisarı Şarki
Hacım Muhittin ÇARIKLI	Yetkili Bursa Valisi	I. Karesi, II. III. Giresun (Savaştepe) IV. V. VI. VII. VIII. Balıkesir
Mehmet Vehbi BOLAK	Çatalca Mutasarrıfı	I. II. Karesi
Ahmet Hilmi KALAÇ	Karaman Kaymakamı	I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. Kayseri
Atıf TUZÜN	Develi kaymakamı	I. Kayseri, III. IV. Rize, V. VI. VII. VIII Çoruh
Yahya Galip KARGI	Ankara Vali Vekili	I. II. III. Kırşehir
Reşit Paşa RONOBON	Sivas Valisi	I. istifa ederek vali oldu.
Esat ÖZOĞUZ	Ankara Mektupçusu	I. Lazistan, II. III. IV. Rize, V. VI. VII. Kars
Lütfi EVLİYAOĞLU	Mülkiye kaymakam. em.	I. Malatya
Peşe Yakup Hamdi BOZDAĞ	Pazarcık Kaymakamı	Pazarcık Kaymakamlığını terchen istifa 21.10.1336'da
Derviş URAL	Birinci sınıf Nahiye Mü.	I. Mardin
Ata "Mehmet Ataullah" ATAY	Maraş Mutasarrıfı	I. II. III. Niğde
İbrahim Süreyya YİĞİT	İzmit Mutasarrıfı	I. Saruhan II. III. IV. V. VI. VII. VIII. Kocaeli
İhsan SAĞLAM (Asker)	Zonguldak Mutasarrıfı	I. Siverek II. ergani
Nazım RESMOR	Harput Vali Sabıkı	I. Tokat İçişleri Bakanı 12.5.1337'de iskat edilmiştir.
Hamit BEY (Kapancı)	Trabzon Valisi	I. Trabzon, Meclise katılmak üzere gelirken

Adı, Soyadı	Görevi	Milletvekilliği Yaptığı Dönem ve İller
İzzet EYÜPOĞLU	Giresun Kaymakamı	13.5.1336'da eşkiya tarafında öldürülmüştür.
Emin GİRDİVAN Haydar VANER	Erzurum Mektupçusu Van Valisi	I. Van, Uzun süre gelmediğinden münferit sayılmıştır. I. Van
Süleyman Sırrı İÇÖZ	Darende Kaymakamı	I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. Yozgat (Bozok)
Ali ŞUURİ	Balya Kaymakamı	I. III. VI. Balıkesir (Karesi)
Yakup BOZDAĞ	Pazarcık Kaymakamı	I. Maraş
Etem Fehmi ARSLANLI	Sabık Menteşe Mutasar.	I. Menteşe

Bu listede yeralan idarecilerin hepzi mülki idare amirliğini meslek olarak seçip, ifa eden kimseler değildir. Bununla beraber I, T.B.M.'sinde mülki idare amirlerinin hatırı sayılır bir yer tuttuğuda bir gerçektir. Bu husus genel olarak mülki idare amirlerinin milli mücadelenin yanında yer aldığının bir göstergesidir.

C) İSTİKLÂL MADALYASI İLE TALTİF EDİLEN MÜLKİ İDARE AMİRLERİ :

İstiklâl madalyası ile taltif edilen mülki idare amirlerinin sayısı 108'dir. (Listeyi görmek gösteyenler Türk İdare Dergisininin 362'nci sayısının 143-151 sayfalarına bakabilirler.)

D) VATANİ HİZMET TERTİBİNDEN AİLELERİNE MAAŞ SAĞLANAN İDARECİLER :

- 1 — Akdağmadeni Kaymakamı şehit Tahir Bey,
- 2 — Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey,
- 3 — Bozkır Kaymakamı Demir Asaf Bey,
- 4 — Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey,
- 5 — Muş Mutasarrıfı Servet Bey,
- 6 — Karamağara Nahiye Müdürü Tevfik Bey,
- 7 — Diyarbakır eski Valisi Dr. Reşit Bey,
- 8 — Kızılca nahiye Müdürü Adil Efendi,
- 9 — Trabzon eski Valisi Cemal Azmi Bey,
- 10 — Sivas Valisi Reşit Paşa ¹⁴⁶

¹⁴⁵ Türk idare dergisi Atatürk ve İdare, TBMM Albümü s: 114, 115, 116. (1920-1973) Kâzım ÖZTÜRK

¹⁴⁶ Türk idare Dergisi Atatürk ve İdare s: 152.

Bütün bu bilgilerden çıkan sonuç: Genel olarak Mülki İdare Amirlerinin milli mücadele yanında yer almış olduklarıdır.

ALTINCI BÖLÜM

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE DOĞRULTUSUNDA GÜNÜMÜZÜN VE GELECEĞİN MÜLKİ İDARE AMİRLERİ

Mülki İdare Amirlerinin Tutum ve Davranışları Nasıl Olacaktır?

İl İdare Kanununa göre “Vali, ilde devletin ve hükümetin temsilcisi ve ayrı ayrı her bakanın mümessili ve bunların idari ve siyasi yürütme vasıtasıdır.” “Kaymakam, ilçede hükümetin temsilcisidir.”

Anayasamızın başlangıç kısmında “...Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve O'nun inkılâp ve ilkeleri doğrultusunda, millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu... Hiçbir düşünce ve mülahazanın Türk milli menfaatlerinin... Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılâpları... karşısında korunma göremeyeceğine lâiklik ilkesinin gereği kutsal din duygularının, devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı...” hükümleri yer almakta ve “6. maddesi uyarınca “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.”

Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ile ilgili 11. maddesi, İnkılâp Kanunlarının korunmasıyla ilgili, 174. maddesi hükümlerinin de mevcudiyeti karşısında; mülki idare amirlerinin

— Atatürk milliyetçiliği anlayışı içerisinde ve O'nun inkılâp ve ilkeleri doğrultusunda, görevlerini yapacakları,

Millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait bulunduğu,

— Hiçbir düşünce ve mülahazanın Türk milli menfaatleri, Atatürk milliyetçiliği... ilke ve inkılâpları karşısında korunma göremeyeceği;

— Lâiklik ilkesi gereği kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı,

İlkelerinin yılmaz savunucusu olmaları bir milim dahi geriye gidişe veya herhangi bir sapmaya imkân bırakmamaları gerektiği anlaşılmaktadır. Anayasanın emri budur.

Millî Eğitim Temel Kanununun "...Türk milletinin bütün fertlerini... Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı,... Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek..." hükümleri ile 10, 11, 12, 13. maddeleri muhtevaları ve Yükseköğretim Kanununun Yükseköğretim amacını belirleyen 4. maddesindeki öğrencilerin "Atatürk inkılâpları ve ilkeleri doğrultusunda Atatürk milliyetçiliğine bağlı" yetiştirmek ile 5. maddesindeki ana ilkeler gözönünde bulundurulduğu takdirde, uygulamanın da bu esaslara uygun olacağı düşünüldüğünde, Yükseköğretim kurumlarımızdan mezun olan gençlerimizin kültür yapısı ve dünya görüşünün doğrultusu açık ve seçik olarak ortaya çıkar: Atatürk İlke ve İnkılâpları.

Eğer kültür sözcüğünün anlamı "İyi eğitim ve öğretim görmüş ve bu eğitim ve öğretim yolu ile zevkini, kritik zihniyetini ve dengeli değer yargılarına ulaşma yetkisini kazanmış bir kimsenin sahip olduğu ses ve vasi"¹⁴⁷ ise "Dünyada herşey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir; ilim ve fennin haricinde mürşit aramak gâflettir, cehalettir, dalâlettir..."¹⁴⁸ ise, niteliklerini birinci bölümde az çok belirtmeye çalıştığımız mülki idare amirlerinin, Atatürk ilke ve inkılaplarını davranış biçimi haline getirdiklerini kabul etmek gerekir. Bu husus eğitim-öğretimin, kültürün insanlar üzerindeki etkisinin bir sonucudur.

SONUÇ

Birinci Cihan Savaşından Osmanlı İmparatorluğu yenik çıkmıştır. Jaschke'nin deyimiyle, en fenası "Birinci dünya Harbini kazanmış olanların diktasına karşı hiçbirşey yapılamayacağı fikrinin memlekette umumi bir hâl alması idi."¹⁴⁹

Diğer taraftan memleketin aydınları birbirine düşmüştür.

Tevfik Paşa Kabinesi kurulunca (İzzet Paşa'dan sonra 8 Kasım 1919) İttihat ve Terakki alehtarları faaliyet birden artmış, basın "Memlekette ittihatchi-

¹⁴⁷ Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri s: X Atatürk Kültür Merkezi Yayını 1990.

¹⁴⁸ Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri s: 80. Atatürk Kültür Merkezi Yayını 1990.

¹⁴⁹ Tevfik BIYIKLIOĞLU, A.g.e. s: 69.

lardan taş üzerinde, taş, omuz üzerinde baş bırakmamak” gibi tahrike girişmiştir.¹⁵⁰

Toplumda yol gösterici rol oynayacak aydınların milli mücadelede iki zaafı vardır. Biri çok azlık oluşları, diğeri ittihatçı-İtilâfçı diye bölünmüş bulunmalarıdır.

“Devrin aydınları arasında sayı ve fonksiyon bakımından subaylar önemli bir yer tutmaktadır. Milli mücadelenin asıl aydın kadrosunu subaylar teşkil etmiştir. Sivil aydınlar; başta idare âmirleri (Valiler, Mutasarrıflar, Kaymakamlar) ve diğer memurlar, adliyeci ve şer’iyeciler, öğretmenlerdir.”¹⁵¹

Doğan Avcıoğlu’da

“Genç ittihatçı subay ve memurlar, uzun yıllardır burjuva demokratik devriminin mücadelesi içindedir. Demek ki, milli mücadelenin idari ve askeri temellerini kurmak için bir ayrı plânda başarısı kuşkulu baka bir mücadele vermeye gerek yoktur.”¹⁵²

İzzet Paşa’dan sonra kurulan hükümetler döneminde, özellikle Damat Ferit’in sadrazamlığında pek çok mülki idare amiri ittihatçı oldukları gerekçesiyle görevden alınmış yerlerine “...İtilâfçılardan yeni memurlar gönderilmiştir. Bu İtilâfçılar ise ya çok yaşlı, ya ahlâksız ve vatansız kimselerdir.”¹⁵³

Balıkesir Mutasarrıfı Hacim Muhittin (Mart 1919) İzmit Mutasarrıfı Süreyya Yiğit (Mart 1919), Bitlis Valisi Mazhar Müfit (Mâis 1919), Erzurum Valisi Münir (Haziran 1919), Van Valisi Haydar (Ağustos 1919) Bey’in görevlerinden alınmaları çarpıcı örneklerdendir.

Görevde bulunsun veya görevden alınmış olsunlar, genellikle mülki idare amirlerinin savunma içgüdüsüyle de takviye edilen mesleki düşünce yapıları, onların milli mücadelenin yanında yer almalarına neden olduğu görülmektedir.

Bununla beraber mülki idare amirleri arasında da ideal birliği yoktur. Herşeyden evvel mülki idare amirleri arasındaki etnik ayrılıklar kuşku doğuruyor ve güveni sarsıyordu.

Mustafa Kemal Paşa’nın Merzifon ve çevresinin asayiş durumu ile ilgili raporunda, Gümüşhacıköy’ün Karaköy Rum köyünden çıkan Vengel çetesi-

¹⁵⁰ Ali Fuat TÜRKGELDİ Görüp İşittiklerim.

¹⁵¹ Sabahattin SELEK, A.g.e. s: 66.

¹⁵² Doğan AVCIOĞLU, A.g.e. s: 1204.

¹⁵³ Rahmi APAK, A.g.e. s: 43.

nin yakalanması için Havza alay komutanının bir taburla bu köyü sardığı fakat yetişen İngiliz subayının müdahamesi üzerine birşey yapamadığı anlatılıyor ve "Kaza kaymakamının Margit Efendi olması da önemli tesirler yapmaktadır. Lâdik gibi mühim bir kazaya henüz bir Rum kaymakam gönderilmesi de çok dikkate değer bir olaydır." demek suretiyle ilk aşamada olayın çarpıcılığı ortaya konuyor.

Afyon Mutasarrıfı Klodos Anastas'ın, İzmit Mutasarrıfı Çerkez İbrahim Hakkı'nın İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Temoleon Agatapulas'ın mevcudiyeti, başkaca örnek zikretmeye ihtiyaç bırakmamaktadır.

Vilâyat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye cemiyetini kuranların üçü emekli validir. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyetinin mülki idare amirlerinin tutum ve davranışına göre başarılı veya başarısız olduğu görülmüştür. Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniye Cemiyetinin başarısızlığının mülki idare amirlerinin yardım etmemesinden ileri geldiği özel kısmında ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Reddi İlhak Cemiyetlerinin kuruluşunda ve kongrelerin toplanmasında mülki idare amirlerinin rolü inkâr edilemez. En azından bir engellenmeye rastlanmamaktadır.

Diğer taraftan, İngiliz Muhipler Cemiyetinin mensupları arasında Vahdettin, Damat Ferit, üç Dahiliye Nazırı (Ali Kemal, Adil, Mehmet Ali) bulunmasına, Derneğin onursal başkanları arasında eski bir İçişleri Bakanı olan Memduh Paşa'nın yer almasına rağmen derneğe (Mersin mutasarrıflığından emekli Nüzhet Paşa, Beyoğlu eski mutasarrıfı Sadullah Bey gibi) çok az mülki idare amirlerinin üye olması diğerlerinin ilgisiz kalması, mülki idare amirlerinin yönünü belirlemede bir kriter olabilir.

Mustafa Kemal'in, Amasya'da, Ali Fuat Paşa, Rauf Bey, Refet Paşa ile yaptığı toplantıya Canik Mutasarrıfı Hamit Bey ile İzmit eski Mutasarrıfı İbrahim Süreyya'da katılmıştır. Mülkiye mezunu olup çeşitli ilçelerde kaymakamlık yapan, 1909'da Amasya'dan milletvekili seçilen, Balkan Harbinin başlamasıyla meclisin dağılması üzerine tekrar mülki idare amirliğine dönen, Tokat, Afyon, Yozgat mutasarrıflıklarında bulunan, Yozgat mutasarrıfı iken idare mesleğinden ayrılarak Amasya'ya dönen İsmail Hakkı Mumcu'nunda Amasya tarihi toplantısına katıldığı ve Amasya'da teşkil edilen "Milis Alayı"nın kumandanlığını deruhte ettiği "Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler" kitabında yazılmaktadır.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Ali ÇANKAYA, A.g.e. s: 1024, 1025.

Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'da yaptığı gizli toplantıya da Erzurum valisi Münir Bey, Bitlis eski Valisi Mazhar Müfit Bey ile İzmit eski mutasarrıfı Süreyya Yiğit Bey'de katılmış, Erzurum'da bulunmadığı halde Beyrut eski valisi Bekir Sami Bey'de Heyet-i Temsiliyeye seçilmiştir.

Sivas Genel Kongresinde Heyet-i Temsiliyeye seçilenler, Erzurum Kongresinde seçimi kazanmış olanlarla Refet Bey, Albay Vasıf Bey, Hüsrev Sami Bey, Akka eski mutasarrıfı Hakkı Behiç Bey, Mazhar Müfit Bey, Ömer Mümtaz Bey, Niğdeli Kâtipzade Mustafa Efendi'den ibaret olup onbir üyenin dördü eski mülki idare amiri idi.

Bekir Sami Bey, Bandırma'da hali temasta iken, Bandırma'da bulunan Kayseri Mutasarrıfı kemal Bey'de halka lâzım gelen telkinatı yapıyordu.¹⁵⁵

Bu davranışlarda mülki idare amirlerinin görüş açısını belirler nitelikte bulunmaktadır. Aynı paralelde bulunan idarecilerin hepsini burada saymaya imkân da yok, gerekte yok.

Gerçeği belirlemek için tutum ve davranışları itibariyle Mustafa Kemal'in fiili olarak görevlerine son verdiği veya kaçmasına sebep olduğu idarecilerden de söz etmek icap etmektedir.

Başta Harput Valisi Ali Galip ile Malatya Mutasarrıfı Bedirhan Rahmi olmak üzere Ankara Valisi Muhittin Paşa, Trabzon Valisi Galip Bey, Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey, Konya Valisi Cemal Bey, Edirne Valisi Salim Paşa, Bursa vali vekili Nemrut Mustafa Paşa, Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi, Afyon Mutasarrıfı, Niğde Mutasarrıfı Behçet, görevden uzaklaştırılan veya kaçan idarecilerdir. Başka bir ifade ile milli mücadeleye karşıdılar. Milli mücadeleye karşı olan mülki idare amirlerini de bu sayı ile sınırlamak doğru değildir. Bununla beraber Atatürk'ün Nutuk'ta eleştirdiği yöneticiler, adı geçenlerle birlikte, Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza, İzmit Mutasarrıfı İbrahim Hakkı, Suat, Dahiliye Müsteşarı Keşi Bey, Antalya mutasarrıfı, eski Kayseri Mutasarrıfı Ali Ulvi Bey, Konya Valisi Suphi Bey, Mentеше mutasarrıflığına atanan Ethem Bey gibi yinede mahdut sayıda bulunmaktadır.

Burada ister istemez akla Celâl Bayar'ın mülki idare amirleri ile ilgili tasnifi gelmektedir.

1 — Kuvayı Milliye'nin samimi taraftarları,

2 — İkiyüzlü olanlar,

¹⁵⁵ İlhan TEKELİ-SELİM İLKİN, A.g.e. s: 87.

(Rahmi APAK, A.g.e. s: 18.

3 — Açıktan aleyhte olanlar.

Yöneticileri bu kısımlardan birine sokarken herhalde herbirinin yaptıklarına, yapamadıklarına ayrı ayrı bakmak, somut delillere dayanmak, subjektif ithamlardan sakınmak gerekir sanıyorum.

Milletvekili oldukları halde, cephede er olarak çarpışan 11 kişiden ikisinin İzmit eski mutasarrıfı, İstanbul milletvekili 39 yaşında Neş'et Bey ile Geyve Kaymakamı, İzmit Milletvekili, 37 yaşında Hamdi Namık Bey olduğu unutulmamalıdır.¹⁵⁶

22.6.1920 Yunan taarruzu başladığı zaman, Damat Ferit Hükümetinin Adliye Nazırı Ali Rüştü Efendi'nin bir İstanbul gazetesindeki aşağıdaki mülakatı yaptığı bir zamanda, mülki idare amirlerinin tutum ve davranışı değerlendirilirken haksızlık etmemelidir.

“— Hükümet, Yunan ordusu tarafından yapılan hareketi protesto etmek niyetinde midir?”

— Hükümetimiz Mustafa Kemal taraftarlarını resmen mahkum etmiş ve hilâfetle vatana hain olduklarını ilân eylemiştir. Binaenaleyh, vazifesi, âsilere lâıyk olduğu cezayı vermektir. O halde, kendi programımıza dahil bulunan bir hareketi neye protesto etmeli?”

— Bu hareket mühim güçlüklerle karşılaşacak mıdır?”

— Hayır, bunun da sebebi şudur ki Mustafa Kemal ordusu, öteden beriden toplanmış haydutlardan, sabıkalılardan ve sırf yağma hırsıyla hareket eden bir takım şahıslardan mürekkep, teşkilâtsiz, inzibatsız ve mümaresessiz bir ordudur.

— Fikrinizce hareket uzun sürecek mi?”

— Asker değilim. Fakat intibaim şu merkezdedir ki General Paraskevopolos'un ordusu şimdi sür'at ve şiddetle harekâta devam eyliyecek olursa birkaç haftada Ankara surları önünde bulunacaktır.

— Bazı haberlere göre, Mustafa Kemal taraftarları arasında anlaşmazlık başgöstermiştir.

— Bu söylentilere dair henüz bir resmi havadis almadık. Fakat, doğru olduğuna kaniim. Zira vilâyetler ahali, harbin o ağır tecrübesinden sonra bütün kuvvetiyle barış ve sükun istemektedir. Halbuki, Mustafa Kemal, her

¹⁵⁶ Sabahattin SELEK, A.g.e. s: 487.

çeşit fedakârlıklar ve yoksulluklar usulünü ilelebed devam ettirmekten başka birşey istemiyor.

— Erzurum Ordusu Kumandanı Kâzım Karabekir'in Mustafa Kemal ile münasebetini kestiği ve bu vilâyette istiklâlini ilân ettiğine dair dolaşan başka söylentiye ne dersiniz?

— Buna dair hiçbir bilgim yoktur.”

Mülki idare amirlerinin esas görevi, ana hatlarıyla, savaşta ve barışta değişmez. Bu incelememizde vatandaşın can ve mal güvenliğinin sağlanmasında, askere sevkte, asker kaçaklarının yakalanmasında, devlet gelirlerinin toplanmasında Tekalif-i Milliyedeki hizmetlerin ifasında ve benzeri faaliyetlerde nelerin yapıldığına temas edilememiştir. Bu konuların da araştırılması gerekmektedir.

Bazı mülki idare amirlerinin sicilindeki "...Mümâileyhin Balya'da Yunan işgali esnasında âmâl-i milliyeye mugaayir bir gûna su'-i hâl-i görülmediği gibi, düşmanla teşrik-i mesai etmediği ve Balya ahalisine hüsn-i muamelede bulunduğu bittahkik anlaşılmağla" "cevâz-ı istihdam"ına..." kararlarının anlamı üzerinde de durulmalıdır.

150'liklerin içinden sadece meslekten mülki idare amiri olanlar "Adapazarı Kaymakamı Hain Mustafa", "Esbak Çanakkale Mutasarrıfı Mahmut Mahir", "Esbak Dahiliye Nezareti Davavekili ve Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri", "Esbak Edirne Valisi ve Şehremini Vekili Salim", "Ziraat ve Ticaret Nazırı Esbak Cemal (Artin)" ile "Esbak Kırkağaç Kaymakamı Şerif"ten ibarettir.

İlk TBMM'nin 404 üyesinin 50'si idarecidir. 108 idareci istiklâl madalyası almıştır.

Montes Quiou'nün, "Her millet, lâyük olduğu hükümetle idare olunur." Hazreti Muhammed'in "Siz ne yapı ve nitelikte olursanız, sizi yönetenler de o yapı ve nitelikte olur." sözleri muvacehesinde mülki idare amirlerinin genelde milli mücadele yanlısı oldukları sonucuna varılır.

Her meslek mensubunda olduğu gibi mülki idare amirlerinin hepsini bir kefeye koymak tarihi gerçeklere uymamaktadır. Milli mücadele yanlısı olanlar olduğu gibi milli mücadele karşıtı bulunanlar da vardır. Olayların tartışmasından milli mücadele yanlılarının daha etkin ve daha çok sayıda olduğu kanaatına varılmaktadır.

Mülki idare amirlerinin müktesabatları ve kanunları uygulama, uygulamaya görevleri nedeniyle Atatürk İlkeleri ve İnkılâplarının sonsuza kadar savunucusu olacaklarına inancımı belirterek sözlerime son veriyorum.

KAYNAKÇA

- 1 — MUSTAFA KEMAL ATATÜRK NUTUK Cilt I, II, III.
- 2 — SEBAHATTİN SELEK Anadolu İhtilali
- 3 — DOĞAN AVCIOĞLU Milli Kurtuluş Tarihi
- 4 — HASAN İŞZETTİN DİNAMO Kutsal İsyân, Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi cilt I.
- 5 — SAMET AĞAOĞLU Kuvayi Milliye Ruhı
- 6 — TEVFİK ÇAVDAR Milli Mücadele Başlarken Sayılarla "...Vaziyet ve Manzara-i Umumiye"
- 7 — TEVFİK BİYİKLİOĞLU 1919 Atatürk Anadolu'da 1921.
- 8 — RÜKNÜ ÖZKÖK Milli Mücadele Başlarken Düzce - Bolu İsyânları.
- 9 — Atatürk Kültür Merkezi Yayını Sayı 37 Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri.
- 10 — YRD. DOÇ. DR. YAŞAR AKBIYIK Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)
- 11 — MAZHAR MÜFİT KANSU Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le beraber cilt I, II.
- 12 — MEHMET ALDAN İz Bırakan Mülki İdare Amirleri
- 13 — ALİ ÇANKAYA Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler.
- 14 — YUSUF HİKMET BAYUR Atatürk Hayatı ve Eseri Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar.
- 15 — KAMİL ERDEHA Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler.
- 16 — ALİ FUAT TÜRKELGELDİ Görüp İştiklerim.
- 17 — RAHMI APAK İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?
- 18 — İLHAN TEKELİ — SELİM İLKİN Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziye ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey
- 19 — CEMAL KUTAY Ege'nin kurtuluşu.
- 20 — İBRAHİM ETHEM AKINCI Demirci Akıncıları.
- 21 — PROF. DR. T. GÖKBİLGİN Milli Mücadele Başlarken.
- 22 — CELÂL BAYAR Atatürk Metodolojisi ve Günümüz
- 23 — TÜRK İDARE DERGİSİ Atatürk ve İdare Sayı 362.
- 24 — DR. İLBER ORTAYLI Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Türkiye'de Mülki İdare Amirliği Sayfa 21.
- 25 — NURDOĞAN TAÇALAN Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken.
- 26 — KÂZİM KARABEKİR İstiklâl Harbimiz.
- 27 — İLHAMİ SOYSAL 150'likler.
- 28 — LOHANİZADE M. NURETTİN Gaziantep Savunması.
- 29 — CELÂL BAYAR Ben de Yazdım Cilt 8
- 30 — KEMAL TAHİR YORGUN Savaşçı.
- 31 — ALPTEKİN MÜDERRİSOĞLU kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları.
- 32 — Mülkiyeliler Birliği Dergisi Sayı 43-51.
- 33 — İdare Dergisi Sayı 177.
- 34 — Y. KADRI KARAOSMANOĞLU ATATÜRK
- 35 — Gaziantep Kültür Dergisi (Müstafa Güzelhan) Sayı 68.
- 36 — SAMİH NAZİF TANSU İki Devrin Perde Arkası.
- 37 — Türk İdare Dergisi Atatürk ve İdare Sayı 362.
- 38 — TBMM Albümü (1920-1973) Kâzım Öztürk.